

विभागीय गतिविधिहरु

बजार निर्माताको निरीक्षण

आर्थिक वर्ष २०६३/६४ मा दीर्घकालीन सरकारी ऋणपत्र सम्बन्धी कारोवार गर्नको लागि जम्मा ५१ वटा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरुलाई बजार निर्माताको इजाजत प्रदान गरिएकोमा आर्थिक वर्ष २०६४/६५ मा जम्मा ५५ वटा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरुलाई बजार निर्माताको इजाजत प्रदान गरियो । दीर्घकालीन सरकारी ऋणपत्रको प्राथमिक तथा दोस्रो बजार कारोवार संचालन गर्दा बजार निर्माताले अपनाएका प्रक्रिया एवं विधि र कारोवारको शुद्धता सम्बन्धमा निरीक्षण गर्न सकिने व्यवस्था भए अनुरूप आर्थिक वर्ष २०६३/६४ मा महालक्ष्मी फाइनेन्स लिमिटेड वीरगञ्ज, अन्नपूर्ण फाइनेन्स कम्पनी लिमिटेड पोखरा, ललितपुर फाइनेन्स लिमिटेड ललितपुर, मालिका विकास बैंक धनगढी, ओम फाइनेन्स लिमिटेड पोखरा, नागरिक लगानी कोष काठमाडौं, पोखरा फाइनेन्स लिमिटेड पोखरा, एस फाइनेन्स कम्पनी लिमिटेड काठमाडौं, फेवा फाइनेन्स लिमिटेड पोखरा, वागश्वरी विकास बैंक लिमिटेड नेपालगञ्ज, मर्कन्टाइल फाइनेन्स कम्पनी लिमिटेड वीरगञ्ज, वीरगञ्ज फाइनेन्स कम्पनी लिमिटेड वीरगञ्ज, विराटलक्ष्मी वित्तीय संस्था लिमिटेड विराटनगर, इन्टरनेशनल लिजिङ्ग एण्ड फाइनेन्स कम्पनी लिमिटेड काठमाडौं र नवदुर्गा फाइनेन्स लिमिटेड भक्तपुरको निरीक्षण कार्य सम्पन्न गरिएको छ ।

अन्तर्क्रिया

नेपाल राष्ट्र बैंक, राष्ट्र ऋण व्यवस्थापन विभागद्वारा वाणिज्य बैंक, बजार निर्माता तथा सर्वसाधारण लगानीकर्ताहरुको लागि राष्ट्र ऋण व्यवस्थापन सम्बन्धमा जानकारी दिने उद्देश्यले एक दिने अन्तर्क्रिया कार्यक्रम मिति २०६३ माघ ७ गते नेपाल राष्ट्र बैंक पोखरामा सम्पन्न भयो । त्यस क्षेत्रका विभिन्न बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरुको सहभागिता रहेको उक्त कार्यक्रममा दीर्घकालीन तथा अल्पकालीन ऋणपत्रहरुको प्राथमिक तथा दोस्रो बजार व्यवस्थापन, दीर्घकालीन ऋणपत्रको निष्कासन लेखा लगायतका विषयहरुको अभ्यास र अल्पकालीन ऋणपत्रको निष्कासन एवं लेखा व्यवस्थापन लगायतका विषयहरुको सम्बन्धमा कार्यपत्र प्रस्तुत गरिएको थियो ।

ऋणपत्रहरुको निष्कासन

नेपाल सरकारको आर्थिक वर्ष २०६३/६४ को बजेट वक्तव्य अनुसार उक्त आर्थिक वर्षमा कुल रु.१७९० करोडमा नबढ्ने गरी आन्तरिक ऋण उठाउन सक्ने कानूनी प्रावधान रहेकोमा सो आर्थिक वर्षमा कुल रु.१७,८९,२३.०६ लाख आन्तरिक ऋण उठाइएको छ । यो रकम गत आर्थिक वर्ष २०६२/६३ को तुलनामा ५०.९९ प्रतिशतले बढी रहेको छ ।

विकास ऋणपत्र

विकास ऋणपत्रलाई बोलकबोल प्रथाद्वारा प्राथमिक बजारबाट बिक्री गर्नको लागि कानूनी पूर्वाधारको रूपमा रहेको “ऋणपत्रको प्राथमिक निष्कासन तथा दोश्रो बजार व्यवस्थापन नियमावली, २०६१” नेपाल सरकारबाट स्वीकृत भई कार्यान्वयनमा समेत आइसकेको छ । जस अनुसार मिति २०६३/८/१२ मा रु.१२० करोड, मिति २०६३/११/२९ मा रु.२१० करोड र मिति २०६४/३/२१ मा रु.२२० करोड गरी जम्मा रु.५५० करोडको विकास ऋणपत्र बोलकबोल प्रथाद्वारा प्राथमिक निष्कासन गरिएको थियो । जसबाट नेपाल सरकारलाई करिब रु.८० करोड ५० लाख बराबरको प्रिमियम प्राप्त भएको थियो । साथै, बोलकबोल प्रथाद्वारा निष्कासन हुने विकास ऋणपत्रहरूको नेपाल स्टक एक्सचेञ्जमा सूचीकरण गरी मिति २०६३/८/२९ देखि दोश्रो बजार कारोवार शुरु गरिएको छ । यस्तो कारोवार गर्नको लागि ७ वटा धितोपत्र दलाल र ३ वटा बजार निर्माताहरूले नेपाल स्टक एक्सचेञ्जबाट स्वीकृति प्राप्त गरिसकेका छन् । आर्थिक वर्ष २०६३/६४ मा उक्त एक्सचेञ्जमार्फत हुने विकास ऋणपत्रको दोस्रो बजार कारोवारको स्थितिको बारेमा स्थलगत अध्ययन तथा निरीक्षण समेत सम्पन्न भइसकेको छ ।

विशेष ऋणपत्र

नेपाल सरकारले भन्सार महशुल फिर्ता (Duty Draw Back) बापत निष्कासन भएका तर भुक्तानी अवधि बाँकी रहेका एकमुष्ट ५ प्रतिशत व्याज आर्जन हुने विशेष ऋणपत्रहरूको साँवा तथा पाकेको व्याजको नगद भुक्तानी दिने तथा भुक्तानी गरिएको रकमलाई नेपाल राष्ट्र बैंक, दोश्रो बजारको स्वामित्वमा रहने गरी ट्रेजरी बिलमा रुपान्तरण गर्ने व्यवस्था अनुरूप तोकिएको समय (मिति २०६३/१२/१४ देखि २०६३/१२/३० सम्म) मा पर्न आएका निवेदनहरूबाट विभिन्न उद्योगी तथा व्यापारीहरूलाई साँवा तथा व्याज बापत रु.३५,८७,२८,४१३।२५ भुक्तानी भएको छ । उक्त कुल रकममा सम्बन्धित पार्टीलाई भुक्तानी दिएको मितिदेखि ट्रेजरी बिलमा रुपान्तरण नभएसम्मको अवधिको व्याज (अघिल्लो आर्थिक वर्षमा निर्धारण भएको ३६४-दिने ट्रेजरी बिलको भारत औसत बढादर ३.९५६१ प्रतिशतले गणना गरिएको) रु.२८,५२,१२३।६७ समेत गरी कुल रु.३६,१५,८०,५३६।९२ को नेपाल राष्ट्र बैंक, दोश्रो बजारको स्वामित्वमा रहने गरी ३६४-दिने ट्रेजरी बिल निष्कासन गरिएको छ ।

सरकारी ऋणपत्र कारोवार व्यवस्थापन शुल्क

नेपाल सरकार र नेपाल राष्ट्र बैंक बीच भएको सम्झौतानुसार नेपाल सरकारको आन्तरिक ऋण व्यवस्थापन गरे बापत कुल तिर्न बाँकी रहेको आन्तरिक ऋणको साँवा रकमको वार्षिक ०.०५ प्रतिशतले हुन आउने रकम अर्द्ध-वार्षिक रूपमा नेपाल सरकारले नेपाल राष्ट्र बैंकलाई व्यवस्थापन शुल्क उपलब्ध गराउने प्रावधान रहेअनुरूप २०६३ चैत्र मसान्तमा उक्त दायित्व रु.९८,०२,६६,०३,५६५।८२ रहेकोले सो बापत रु.२,४५,०६,६५०।८८ व्यवस्थापन शुल्क प्राप्त भएको छ ।

प्राथमिक बजारबाट बोलकवोल मार्फत ट्रेजरी बिलको नयाँ तथा नवीकरण निष्कासन

आर्थिक वर्ष २०६३/६४ मा प्राथमिक बजारबाट नवीकरण तथा नयाँ निष्कासन गरी कुल रु.८५,११,६५ लाखको ट्रेजरी बिल बोलकवोलको माध्यमबाट बिक्री गरियो । बोलकवोल मार्फत बिक्री भएको ट्रेजरी बिलको कुल रकममध्ये रु.५,१०,०० लाख २८-दिने, रु.३५,९४,०० लाख ९१-दिने, रु.८,२६,०० लाख १८२-दिने र रु.३५,८१,६५ लाख ३६४-दिने ट्रेजरी बिल रहेका छन् । यी २८-दिने, ९१-दिने, १८२-दिने र ३६४-दिने ट्रेजरी बिलको क्रमशः १२ पटक, ४९ पटक, १३ पटक र २७ पटक बोलकवोल गरिएको थियो । आर्थिक वर्ष २०६३/६४ मा २८-दिने ट्रेजरी बिलको भारत बोलकवोल बढादर न्यूनतम १.१०२० प्रतिशत, अधिकतम ३.५१०३ प्रतिशत र भारत औसत वार्षिक बढादर २.०९३५ प्रतिशत कायम रह्यो । ९१-दिने ट्रेजरी बिलको भारत बोलकवोल बढादर न्यूनतम १.५१०१ प्रतिशत, अधिकतम ४.२४८७ प्रतिशत र भारत औसत वार्षिक बढादर २.४२१६ प्रतिशत रहन गयो । १८२-दिने ट्रेजरी बिलको भारत बोलकवोल बढादर न्यूनतम २.०३०४ प्रतिशत, अधिकतम ४.७५०० प्रतिशत र भारत औसत वार्षिक बढादर ३.२७२३ प्रतिशत रहन गयो । त्यस्तै, ३६४-दिने ट्रेजरी बिलको भारत बोलकवोल बढादर न्यूनतम ०.४४८९ प्रतिशत, अधिकतम ४.९९५० प्रतिशत र भारत औसत वार्षिक बढादर ३.५३१५ प्रतिशत रहन गयो । प्राथमिक बजारबाट बोलकवोल मार्फत निष्कासित ट्रेजरी बिलको विवरण निम्न तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. १

प्राथमिक बजारबाट बोलकवोल मार्फत ट्रेजरी बिलको बिक्री विवरण

(रकम रु. लाखमा)

सि.नं.	ट्रेजरी बिल	आर्थिक वर्ष २०६३/६४				
		रकम	बोलकवोल संख्या	भारत बढादर (%)		
				न्यूनतम	अधिकतम	वार्षिक औसत
१.	२८-दिने	५,१०,००.००	१२	१.१०२०	३.५१०३	२.०९३५
२.	९१-दिने	३५,९४,००.००	४९	१.५१०१	४.२४८७	२.४२१६
३.	१८२-दिने	८,२६,००.००	१३	२.०३०४	४.७५००	३.२७२३
४.	३६४-दिने	३५,८१,६५.००	२७	०.४४८९	४.९९५०	३.५३१५
जम्मा		८५,११,६५.००				

ट्रेजरी बिलको दोश्रो बजार कारोवार

आर्थिक वर्ष २०६१/६२ देखि तरलता अनुगमन र प्रक्षेपण संरचना एवं मौद्रिक लक्ष्यहरूको स्थितिको आधारमा खुला बजार कारोवार अन्तर्गत चारवटा द्वारहरू (Windows): Repo Auction, Outright Sale Auction, Reverse Repo Auction र Outright Purchase Auction मार्फत ट्रेजरी बिलको खुला बजार कारोवारको परिमाण यस बैंकले निर्धारण गरी बोलकबोल प्रथाद्वारा कारोवार संचालन गरिएको छ । विगतमा खुला बजार कारोवारको लागि वाणिज्य बैंकहरूले अग्रसरता लिने प्रचलन रहेकोमा उक्त आर्थिक वर्षदेखि बजारको तरलताको स्थितिको आधारमा यस बैंकले अग्रसरता लिने गरेको छ । ट्रेजरी बिलको खुला बजार कारोवार अन्तर्गत आर्थिक वर्ष २०६३/६४ मा रिपो बोलकबोल १ पटकमा रु.२०० करोड, रिभर्स रिपो १२ पटकमा रु.१४३४ करोड, आउटराईट सेल १६ पटकमा रु.१८४० करोडको कारोवार भयो । उक्त आर्थिक वर्षमा आउटराईट पर्चेजको भने कुनै कारोवार भएन ।

तालिका नं. २

ट्रेजरी बिलको दोश्रो बजार कारोवार विवरण

रु. लाखमा

सि. नं.	दोश्रो बजार उपकरण	आर्थिक वर्ष २०६३/६४		आम्दानी/खर्च
		कारोवार संख्या	कारोवार रकम	
१.	Repo Auction	१	२,००.००	२५.००
२.	Outright Sale Auction	१६	१८,४०,००.००	-२२,००.२३
३.	Outright Purchase Auction			
४.	Reverse Repo Auction	१२	१४,३४,००.००	१४७.०६

ऋणपत्रमा कायम भएको व्याजदर

आर्थिक वर्ष २०६३/६४ मा नयाँ निष्कासन भएका ऋणपत्रहरूमध्ये विकास ऋणपत्र ३ पटक, ट्रेजरी बिल १७ पटक, विशेष ऋणपत्र १ पटक तथा नागरिक बचतपत्र १ पटक गरी जम्मा २२ पटक ऋणपत्रहरूको निष्कासन गरिएको थियो । यसरी निष्कासित विभिन्न प्रकारका ऋणपत्रहरूमा वार्षिक व्याजदर विकास ऋणपत्रको हकमा ६.५० प्रतिशत, ट्रेजरी बिलको हकमा १.१७६७५ देखि ४.२५१३ प्रतिशतसम्म, विशेष ऋणपत्रको हकमा ५ प्रतिशत र नागरिक बचतपत्रको हकमा ६ प्रतिशत कायम रहेको थियो ।

स्थायी तरलता सुविधा

विगतमा वाणिज्य बैंकहरूलाई अल्पकालीन तरलता आवश्यक परेमा बढीमा ७ दिनको लागि रिपो सुविधा प्रदान गर्ने गरिएकोमा सोको सट्टा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ देखि वाणिज्य बैंकहरूलाई बढीमा ५ दिनको लागि स्थायी तरलता सुविधा प्रदान गर्ने गरिएको

छ । यो सुविधाको लागि वाणिज्य बैंकहरूले आफ्नो स्वामित्वमा रहेको ट्रेजरी बिल र विकास ऋणपत्र धितोको रूपमा यस बैंकमा पेश गर्नु पर्ने व्यवस्था रहेको छ । आर्थिक वर्ष २०६३/६४ मा वाणिज्य बैंकहरूलाई ९७ पटकमा रु.४६,९७,९२ लाख बराबरको स्थायी तरलता सुविधा प्रदान गरिएको छ ।

मास्टर रिपचेज एग्रिमेन्ट

नेपाल राष्ट्र बैंक अनुसन्धान विभागको तरलता प्रक्षेपण तथा अनुगमन समितिको सिफारिसमा वाणिज्य बैंकहरूसँग रहेको अधिक/न्यून तरलता प्रशोचन तथा प्रवाह गर्न रिभर्स रिपो र रिपो कारोवार बढीमा २८ दिनको लागि गर्ने व्यवस्था सम्बन्धमा सबै वाणिज्य बैंकहरू र यस बैंक बीच छुट्टाछुट्टै मास्टर रिपचेज एग्रिमेन्ट सम्पन्न भएको छ । यो सम्झौतापछि २३ वटै वाणिज्य बैंकहरू मास्टर रिपचेज एग्रिमेन्ट अन्तर्गत Repo तथा Reverse Repo कारोवारको लागि सहभागी हुन पाउने व्यवस्था भएको छ ।

सरकारी ऋणपत्र सम्बन्धी तथ्याङ्क

तालिका नं. ३
नेपाल सरकारको ऋणपत्रहरूको स्वामित्व विवरण
(२०६४ साल आषाढ मसान्त)

रकम रु. लाखमा

विकास ऋणपत्र			ट्रेजरी बिल बोलकबोल		
खरिद कर्ता	रकम	प्रतिशत	खरिद कर्ता	रकम	प्रतिशत
ने.रा. बैंक, दो.व.समेत*	१५,४७२.९७	८.०७	नेपाल राष्ट्र बैंक (दो.व.)	१३७,६८८.४४	१८.५०
वाणिज्य बैंकहरू	६२,८०३.२४	३२.७५	नेपाल बैंक लिमिटेड	१२२,५३५.२५	१६.४६
कर्मचारी संचय कोष	४०,५६३.७५	२१.१५	राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक	९७,६७३.००	१३.१२
नागरिक लगानी कोष	१२,५२७.५०	६.५३	कृषि विकास बैंक लि.	१७,७७६.७५	२.३९
विकास बैंकहरू	१,८६९.७५	०.९७	नविल बैंक लिमिटेड	४२,९६८.००	५.६६
नेपाल दूर संचार कम्पनी लि.	१२५.००	०.०७	नेपाल इन्भेष्टमेण्ट बैंक लि.	३२,५६४.००	४.३७
अवकाश तथा अन्य कोष	१६,८८५.२५	८.८०	स्ट्रयाण्डर्ड चा. बैंक नेपाल	६९९२४.७५	९.३२
बीमा कम्पनीहरू	२३,६७५.२५	१२.३५	हिमालयन बैंक लिमिटेड	६२,३६९.२५	८.३८
वित्तीय संस्थाहरू	८,२९२.२५	४.३२	नेपाल एस.वि.आई. बैंक लि.	२२,८११.००	३.०६
निजी गैह्र मुनाफा संस्थाहरू	४७३.२५	०.२५	एभरेष्ट बैंक लिमिटेड	३७,०६८.००	४.९८
व्यक्ति	२,२३२.७५	१.१६	नेपाल बंगलादेश बैंक लि.	५,४००.००	०.७३
निजी व्यवसायी संस्थाहरू	३,४२५.२५	१.७९	बैंक अफ काठमाण्डू लि.	१४,४००.००	१.९३
बजार निर्माता	३,४२५.००	१.७९	नेपाल क्रै.एण्ड क. बैंक लि.	११,७००.००	१.५७
			लुम्बिनी बैंक लिमिटेड	७,०००.००	०.९४
			माछापुच्छ्रे बैंक लिमिटेड	९,६००.००	१.२९
			कुमारी बैंक लिमिटेड	१२,८००.००	१.७२
			नेपाल ई.एण्ड क. बैंक लि.	१०,८२५.००	१.४५
			लक्ष्मी बैंक लिमिटेड	९,८००.००	१.३२
			सिद्धार्थ बैंक लिमिटेड	६,४००.००	०.८६
			ग्लोबल बैंक लिमिटेड	१,३००.००	०.१७
			अन्य	२०,६५०.००	२.७७
कुल निष्कासन	१९१,७७९.२९	१००.००	कुल निष्कासन	७४४,४५३.४४	१००.००

राष्ट्रिय बचतपत्र			विशेष ऋणपत्र		
खरिद कर्ता	रकम	प्रतिशत	खरिद कर्ता	रकम	प्रतिशत
ने.रा.बैंक,दो.व.र विभिन्न कोष	२,७९५.०१	१८.४३	राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक	९,४४६.००	३४.०६
बजार निर्माता विशेष खाता	६६.९३	०.४४	कर्मचारी संचय कोष	१४,७३४.९८	५३.९३
व्यक्ति	१२,३०८.०९	८१.१४	अन्य	३,५५३.९३	१२.८१
कुल निष्कासन	१५,१६९.९५	१००.००	कुल निष्कासन	२७,७३४.९१	१००.००

नागरिक बचतपत्र		
खरिद कर्ता	रकम	प्रतिशत
व्यक्ति	१३,२३७.३६	९५.९६
ने.रा.बैंक, दोस्रो बजार	६२६.९५	४.५९
बजार निर्माता, विशेष खाता	४५.६५	०.३३
कुल निष्कासन	१३,९०९.९६	१००.००

* यसमा रु.०.०१ लाख नेपाल राष्ट्र बैंक, दोस्रो बजारको, रु.२८६.७५ लाख नेपाल राष्ट्र बैंकको विभिन्न कोष र रु.१५१८६.२९ लाख नेपाल राष्ट्र बैंकको स्वामित्वमा रहेको छ ।

राष्ट्र ऋण खबरपत्र

तालिका नं. ४
नेपाल सरकारको आन्तरिक ऋण बापत कुल दायित्व
(२०६४ साल आषाढ मसान्त)

रकम रु. लाखमा

सि.नं.	ऋणपत्र	रकम	प्रतिशत	*ने.रा.बैंकको स्वामित्वमा मात्र
१.	विकास ऋणपत्र	१९१७७१.२१	१९.३१	१५४७२.९७
२.	राष्ट्रिय बचतपत्र	१५१६९.१५	१.५३	२.७९५.०१
३.	बोलकबोल ट्रेजरी बिल	७४४४५३.४४	७४.९७	१३७६८८.४४
४.	विशेष ऋणपत्र	२७७३४.९१	२.७९	०.००
५.	नागरिक बचतपत्र	१३९०९.९६	१.४०	६२६.९५
जम्मा		९९३०३८.६७	१००.००	१५६५८३.३७

नोट: अन्तर्राष्ट्रिय मुद्राकोषको प्रमिशरी नोट तथा अधिविकर्ष वाहेक ।

* नेपाल राष्ट्र बैंक, दोस्रो बजार र विभिन्न कोषको रकम समेत समावेश गरिएको छ ।

तालिका नं. ५
नेपाल सरकारको विभिन्न ऋणपत्रहरूको भुक्तानी तालिका
(२०६४ साल आषाढ मसान्त)

रकम रु. लाखमा

भुक्तानी हुने आ.व.	विकास ऋणपत्र	राष्ट्रिय बचतपत्र	विशेष ऋणपत्र	ट्रेजरी बिल	नागरिक बचतपत्र	जम्मा
२०६३/६४	-	-	७८७०.००	३६९४०.०९	-	४४८१०.०९
२०६४/६५	३५११६.८८	४०००.००	१६४७१.१७	६३९८०२.७५	३०३०.३८	६९८४२१.१८
२०६५/६६	६९.३३	९०००.००	१०९७.५६	६७७१०.६०	२४७७.७८	८०३५५.२७
२०६६/६७	३००००.००	२१६९.१५	५९९.१७	-	२५००.००	३५२६८.३२
२०६७/६८	-	-	७९.६१	-	-	७९.६१
२०६८/६९	-	-	४१.४०	-	-	४१.४०
२०६९/७०	४४०८५.००	-	१५७६.००	-	-	४५६६१.००
२०७०/७१	२००००.००	-	-	-	-	२००००.००
२०७२/७३	७५००.००	-	-	-	२५००.००	१००००.००
२०७५/७६	५५०००.००	-	-	-	३४०१.८०	५८४०१.८०
जम्मा	१९१७७१.२१	१५१६९.१५	२७७३४.९१	७४४४५३.४४	१३९०९.९६	९९३०३८.६७

राष्ट्र ऋण खबरपत्र

तालिका नं. ६
नेपाल राष्ट्र बैंकको स्वामित्वमा रहेको सरकारी ऋणपत्रहरूको विवरण
(२०६४ साल आषाढ मसान्त)

रकम रु. लाखमा

सि.नं.	व्याजदर	ऋणपत्र	निष्कासन मिति	भुक्तानी मिति	रकम
१	निर्व्याजी	विकास ऋणपत्र २०६४	२०४४/०८/०८	२०६४/०८/०८	२०.००
२	निर्व्याजी	विकास ऋणपत्र २०६४“क”	२०४४/०८/०८	२०६४/०८/०८	२.८८
३	३.००	विकास ऋणपत्र २०६४“ख”	२०४४/०८/०८	२०६४/०८/०८	१५०९४.००
४	६.००	विकास ऋणपत्र २०६४“घ”	२०५९/०६/२१	२०६४/०६/२१	०.०१
५	निर्व्याजी	विकास ऋणपत्र २०६५	२०४५/१०/१७	२०६५/१०/१७	६९.३३
६	६.००	विकास ऋणपत्र २०७२	२०६२/११/०९	२०७२/११/०९	२८६.७५
७	८.००	ना.ब.पत्र २०६४	२०५९/०९/१९	२०६४/०९/१९	६.४०
८	६.५०	ना.ब.पत्र २०६५	२०६०/०५/२४	२०६५/०५/२४	५३.५२
९	६.५०	ना.ब.पत्र २०६५“क”	२०६०/०८/२२	२०६५/०८/२२	४२२.८०
१०	६.५०	ना.ब.पत्र २०६७	२०६३/०३/०५	२०६७/०३/०५	४६.००
११	६.००	ना.ब.पत्र २०७२	२०६२/११/२३	२०७२/११/२३	२.७०
१२	६.००	ना.ब.पत्र २०७५	२०६३/१०/०३	२०७५/१०/०३	९५.५३
१३	७.००	रा.ब.पत्र २०६५	२०६०/०३/१८	२०६५/०३/१८	१३.५३
१४	६.५०	रा.ब.पत्र २०६५“क”	२०६०/१२/२३	२०६५/१२/२३	९७.६०
१५	६.५०	रा.ब.पत्र २०६६	२०६१/०३/२८	२०६६/०३/२८	२४८१.८८
१६	६.५०	रा.ब.पत्र २०६६“क”	२०६१/१२/१५	२०६६/१२/१५	२०२.००
१७	३.२२१०	ट्रेजरी बिल ३५“क”	२०६३/१२/२७	२०६४/०६/२२२	११००.००
१८	३.९५६१	ट्रेजरी बिल एस.टी. ८१०“क”	२०६३/०६/०३	२०६४/०६/०१	१२७५१.४८
१९	३.९५६१	ट्रेजरी बिल एस.टी. ८११“क”	२०६३/०६/१०	२०६४/०६/०८	२६४९०.००
२०	३.९५६१	ट्रेजरी बिल एस.टी. ८३३“ख”	२०६३/११/१५	२०६४/११/१४	९३०३.४४
२१	३.९५६१	ट्रेजरी बिल एस.टी. ७८३४“ख”	२०६३/११/२२	२०६४/११/२१	५५५२.२४
२२	३.९५६१	ट्रेजरी बिल एस.टी. ८३५“ख”	२०६३/११/२९	२०६४/११/२९	२२४०.५७
२३	२.८५८४	ट्रेजरी बिल एस.टी. ८३९“ख”	२०६४/०१/०१	२०६४/०३/३०	१०७३०.०९
२४	२.८५८४	ट्रेजरी बिल एस.टी. ८३९“ग”	२०६४/०१/०४	२०६४/०३/३२	१०७१०.००
२५	२.८५८४	ट्रेजरी बिल एस.टी. ८४१“क”	२०६४/०१/२०	२०६४/०४/१५	७९५१.८३
२६	२.८५८४	ट्रेजरी बिल एस.टी. ८४१“ख”	२०६४/०१/२०	२०६५/०१/१७	४८०१.३४
२७	२.८५८४	ट्रेजरी बिल एस.टी. ८४१“ग”	२०६४/०१/२५	२०६४/०४/२२	२२२३.७९
२८	३.९५६१	ट्रेजरी बिल एस.टी. ८४१“घ”	२०६४/०१/२५	२०६५/०१/२०	६२५२.७१
२९	२.८५८४	ट्रेजरी बिल एस.टी. ८४१“ड”	२०६४/०२/०१	२०६४/०४/२९	१५४२५.७४
३०	३.९५६१	ट्रेजरी बिल एस.टी. ८४१“च”	२०६४/०२/०१	२०६५/०१/३१	५९३९.४१

राष्ट्र ऋण खबरपत्र

सि.नं.	व्याजदर	ऋणपत्र	निष्कासन मिति	भुक्तानी मिति	रकम
३१	३.६११४	ट्रेजरी बिल एस.टी. ३९“क”	२०६४/०३/१९	२०६४/०९/१७	१७००.००
३२	२.२५९२	ट्रेजरी बिल एस.टी. ८४७	२०६४/०३/१२	२०६५/०६/०८	२९००.००
३३	३.१५१०	ट्रेजरी बिल एस.टी. ८४८	२०६४/०३/१९	२०६५/०६/१५	४२००.००
३४	३.८३५०	ट्रेजरी बिल एस.टी. ८४९	२०६४/०३/२६	२०६५/०६/२२	३८००.००
३५	३.९५६१	ट्रेजरी बिल एस.टी. ८४९“ख”	२०६४/०३/२७	२०६५/०३/२५	३६१५.८०
जम्मा					१५६५८३.३७

तालिका नं. ७

आर्थिक वर्ष २०६३/६४ मा नयाँ निष्कासन भएको ऋणपत्रहरूको विवरण
(२०६४ साल आषाढ मसान्त)

रकम रु. लाखमा

सि.नं.	ऋणपत्रको नाम	निष्कासन मिति	भुक्तानी मिति	व्याजदर प्रतिशत	निष्कासित रकम
१.	ट्रेजरी बिल सि.नं. ८१७	२०६३/०७/२१	२०६४/१०/२३	१.९५२९	४८००.००
२.	ट्रेजरी बिल सि.नं. ८१७क	२०६३/०७/२१	२०६४/०७/२०	३.३२५२	१००००.००
३.	ट्रेजरी बिल सि.नं. ८१८	२०६३/०७/२८	२०६३/११/०१	२.३०५३	१००००.००
४.	विशेष ऋणपत्र २०६८क	२०६३/०४/०१	२०६८/०४/०१	५.००००	५.४६
५.	विकास ऋणपत्र २०७५	२०६३/०८/१२	२०७५/०८/१२	६.५०००	१२०००.००
६.	ना.ब.प. २०७५	२०६३/१०/०३	२०७५/१०/०३	६.००००	३४०१.८०
७.	ट्रेजरी बिल सि.नं. ८२९	२०६३/१०/१७	२०६४/०१/१८	२.४४९९	५०००.००
८.	ट्रेजरी बिल सि.नं. ८३०क	२०६३/१०/२३	२०६४/१०/२२	३.२०६८	५०००.००
९.	ट्रेजरी बिल सि.नं. ८३१	२०६३/११/०१	२०६४/०२/०१	२.५४१७	५०००.००
१०.	ट्रेजरी बिल सि.नं. ८३२क	२०६३/११/०८	२०६४/११/०७	३.१३१३	६८००.००
११.	ट्रेजरी बिल सि.नं. ८३३क	२०६३/११/१५	२०६४/११/१४	३.०९३४	५०००.००
१२.	विकास ऋणपत्र २०७५क	२०६३/११/२९	२०७५/११/२९	६.५०००	२१०००.००
१३.	ट्रेजरी बिल सि.नं. ८३७	२०६३/१२/१४	२०६४/०३/१२	१.७६७५	७३००.००
१४.	ट्रेजरी बिल सि.नं. ५३	२०६३/११/१५	२०६३/१२/१३	२.१२६९	५०००.००
१५.	ट्रेजरी बिल सि.नं. ३७क	२०६४/०३/०५	२०६४/०९/०३	२.६०००	१००००.००
१६.	ट्रेजरी बिल सि.नं. ३८क	२०६४/०३/१२	२०६४/०९/१०	३.१७२८	१००००.००
१७.	ट्रेजरी बिल सि.नं. ८४८क	२०६४/०३/१९	२०६५/०३/१७	३.७६९७	१००००.००
१८.	ट्रेजरी बिल सि.नं. ३९क	२०६४/०३/१९	२०६४/०९/१७	३.६११४	१००००.००
१९.	विकास ऋणपत्र २०७६	२०६४/०३/२१	२०७६/०३/२१	६.५०००	२२०००.००
२०.	ट्रेजरी बिल सि.नं. ८४९	२०६४/०३/२६	२०६५/०६/२२	३.८३५०	३०००.००
२१.	ट्रेजरी बिल सि.नं. ४०क	२०६४/०३/२६	२०६५/०९/२४	४.२५१३	१००००.००
२२.	ट्रेजरी बिल सि.नं. ८४९ख	२०६४/०३/२७	२०६५/०६/२२	३.९५६१	३६१५.८०
जम्मा					१७८९२३.०६

आर्थिक वर्ष २०६४/६५ का बजार निर्माताहरूको नामावली

क्र.सं.	बजार निर्माताको नाम	ठेगाना
१.	अन्नपूर्ण फाइनेन्स कम्पनी लिमिटेड (वित्तीय संस्था)	पोखरा, कास्की
२.	आइ.एम.ई. फाइनेन्सियल इन्स्ट्रुमेन्ट्स लिमिटेड (वित्तीय संस्था)	कान्तिपथ, काठमाडौं
३.	आइ.सि.एफ.सि. वित्तीय संस्था लिमिटेड	भाटभटेनी, काठमाडौं
४.	ईन्टरनेशनल लिजिङ्ग एण्ड फाइनेन्स कम्पनी लिमिटेड (वित्तीय संस्था)	नयाँ बानेश्वर, काठमाडौं
५.	एन.आई.डि.सि. क्यापिटल मार्केट्स लिमिटेड (वित्तीय संस्था)	कमलपोखरी, काठमाडौं
६.	एल्फिक एभरेष्ट फाइनेन्स लिमिटेड (वित्तीय संस्था)	सुन्धारा, काठमाडौं
७.	एस डेभलपमेण्ट बैंक लिमिटेड	नारायणचौर, काठमाडौं
८.	ओम फाइनेन्स लिमिटेड (वित्तीय संस्था)	पोखरा, कास्की
९.	क्रिप्ट मर्चेन्ट बैकिङ्ग एण्ड फाइनेन्स लिमिटेड (वित्तीय संस्था)	कमलपोखरी, काठमाडौं
१०.	कृषि विकास बैंक	रामशाहपथ, काठमाडौं
११.	क्रिप्टल फाइनेन्स लिमिटेड (वित्तीय संस्था)	बागदरवार, काठमाडौं
१२.	गुडविल फाइनेन्स लिमिटेड (वित्तीय संस्था)	डिल्लीबजार, काठमाडौं
१३.	गुह्येश्वरी मर्चेन्ट बैकिङ्ग एण्ड फाइनेन्स लिमिटेड (वित्तीय संस्था)	जावलाखेल, ललितपुर
१४.	गोरखा फाइनेन्स लिमिटेड (वित्तीय संस्था)	हात्तिसार, काठमाडौं
१५.	गोरखा विकास बैंक (नेपाल) लिमिटेड	पुतलीसडक, काठमाडौं
१६.	डेभलेपमेन्ट क्रेडिट बैंक लिमिटेड (वित्तीय संस्था)	कमलादी, काठमाडौं
१७.	नवदुर्गा फाइनेन्स कम्पनी लिमिटेड (वित्तीय संस्था)	इताछैं, भक्तपुर
१८.	नविल बैंक लिमिटेड	कमलादी, काठमाडौं
१९.	नागरिक लगानी कोष	पुतलीसडक, काठमाडौं
२०.	नेपाल इण्डस्ट्रियल एण्ड कमर्सियल बैंक लिमिटेड	कमलादी, काठमाडौं
२१.	नेपाल फाइनेन्स एण्ड सेभिङ्गस् कम्पनी लिमिटेड (वित्तीय संस्था)	कमलादी, काठमाडौं
२२.	नेपाल बंगलादेश बैंक लिमिटेड	विजुलीबजार, काठमाडौं
२३.	नेपाल मर्चेन्ट बैकिङ्ग एण्ड फाइनेन्स लिमिटेड (वित्तीय संस्था)	दरवारमार्ग, काठमाडौं
२४.	नेपाल विकास बैंक लिमिटेड	कमलादी, काठमाडौं
२५.	नेपाल शेयर मार्केट्स एण्ड फाइनेन्स लिमिटेड (वित्तीय संस्था)	पुतलीसडक, काठमाडौं
२६.	नेपाल हाउजिङ्ग एण्ड मर्चेन्ट फाइनेन्स लिमिटेड (वित्तीय संस्था)	डिल्लीबजार, काठमाडौं
२७.	नेशनल फाइनेन्स लिमिटेड (वित्तीय संस्था)	नयाँसडक, काठमाडौं

क्र.सं.	बजार निर्माताको नाम	ठेगाना
२८.	पश्चिमाञ्चल विकास बैंक लिमिटेड (वित्तीय संस्था)	बुटवल, रुपन्देही
२९.	पोखरा फाइनेन्स लिमिटेड (वित्तीय संस्था)	पोखरा, कास्की
३०.	प्रभु वित्तीय संस्था लिमिटेड	कान्तिपथ, काठमाडौं
३१.	पुडेन्सियल वित्तीय संस्था लिमिटेड	डिल्लीबजार, काठमाडौं
३२.	फेवा फाइनेन्स कम्पनी लिमिटेड (वित्तीय संस्था)	पोखरा, कास्की
३३.	भाजुरल फाइनेन्स एण्ड सेभिङ्ग कम्पनी लिमिटेड (वित्तीय संस्था)	कान्तिपथ, काठमाडौं
३४.	मर्केन्टाइल फाइनेन्स कम्पनी लिमिटेड (वित्तीय संस्था)	वीरगञ्ज, पर्सा
३५.	मर्चेन्ट फाइनेन्स कम्पनी लिमिटेड (वित्तीय संस्था)	नयाँसडक, काठमाडौं
३६.	मालिका विकास बैंक लिमिटेड (वित्तीय संस्था)	धनगढी, कैलाली
३७.	युनाईटेड फाइनेन्स लिमिटेड (वित्तीय संस्था)	तिनधारा, काठमाडौं
३८.	युनियन फाइनेन्स लिमिटेड (वित्तीय संस्था)	कमलादी, काठमाडौं
३९.	रोयल मर्चेन्ट बैंकिङ्ग एण्ड फाइनेन्स लिमिटेड (वित्तीय संस्था)	दरवारमार्ग, काठमाडौं
४०.	लक्ष्मी बैंक लिमिटेड	वीरगञ्ज, पर्सा
४१.	ललितपुर फाइनेन्स लिमिटेड (वित्तीय संस्था)	लगनखेल, ललितपुर
४२.	लुम्बिनी फाइनेन्स एण्ड लिजिङ्ग कम्पनी लिमिटेड (वित्तीय संस्था)	त्रिदेवी मार्ग, काठमाडौं
४३.	लुम्बिनी बैंक लिमिटेड	दरवार मार्ग, काठमाडौं
४४.	वागेश्वरी विकास बैंक लिमिटेड (वित्तीय संस्था)	नेपालगञ्ज, बाँके
४५.	विराटलक्ष्मी वित्तीय संस्था लिमिटेड	विराटनगर, मोरङ
४६.	बुटवल फाइनेन्स लिमिटेड (वित्तीय संस्था)	बुटवल, रुपन्देही
४७.	श्री इन्भेष्टमेन्ट एण्ड फाइनेन्स कम्पनी लिमिटेड (वित्तीय संस्था)	डिल्लीबजार, काठमाडौं
४८.	सगरमाथा मर्चेन्ट बैंकिङ्ग एण्ड फाइनेन्स लिमिटेड (वित्तीय संस्था)	मानभवन, ललितपुर
४९.	सम्भना फाइनेन्स कम्पनी लिमिटेड (वित्तीय संस्था)	वनेपा, काभ्रेपलाञ्चोक
५०.	सानिमा विकास वित्तीय संस्था लिमिटेड	नागपोखरी, काठमाडौं
५१.	सिद्धार्थ फाइनेन्स लिमिटेड (वित्तीय संस्था)	भैरहवा, रुपन्देही
५२.	सिभिल मर्चेन्ट वित्तीय संस्था लिमिटेड	कुलेश्वर, काठमाडौं
५३.	सेन्ट्रल फाइनेन्स लिमिटेड (वित्तीय संस्था)	कुपण्डोल, ललितपुर
५४.	स्टेण्डर्ड फाइनेन्स लिमिटेड (वित्तीय संस्था)	कमलपोखरी, काठमाडौं
५५.	हिमालयन फाइनेन्स लिमिटेड (वित्तीय संस्था)	वागदरवार, काठमाडौं

राष्ट्र कृष्ण व्यवस्थापन विभागका अधिकृत तथा कर्मचारीहरूको नामावली

सि.नं.	पद	नाम
१.	कार्यकारी निर्देशक	श्री गोपालप्रसाद काफ्ले
२.	निर्देशक	श्री चिन्तामणि शिवाकोटी
३.	उप निर्देशक	श्री नरेश शाक्य
४.	उप निर्देशक	श्री सीता घिमिरे
५.	सहायक निर्देशक	श्री माधव प्रसाद पोखरेल
६.	सहायक निर्देशक	श्री कमला गुरुङ्ग
७.	सहायक निर्देशक	श्री राम बहादुर रावल
८.	सहायक निर्देशक	श्री सृजना गौतम
९.	सुपरभाईजर (कम्प्युटर)	श्री विश्व नारायण श्रेष्ठ
१०.	सहायक निर्देशक	श्री मोहम्मद हारुन रशीद
११.	सहायक निर्देशक	श्री प्रभा मैया खनाल
१२.	सहायक निर्देशक	श्री बिन्ती श्रेष्ठ
१३.	प्रधान सहायक (अ.मा.)	श्री सीता देवी माथेमा
१४.	प्रधान सहायक (अ.मा.)	श्री मुरारी प्रसाद न्यौपाने
१५.	प्रधान सहायक (अ.मा.)	श्री किशोर कुमार थपलिया
१६.	प्रधान सहायक (अ.मा.)	श्री कुमार बहादुर कार्की
१७.	प्रधान सहायक (अ.मा.)	श्री खगेन्द्र प्रसाद गौतम
१८.	प्रधान सहायक	श्री वीणा सुब्बा
१९.	प्रधान सहायक	श्री श्याम बहादुर लोहनी
२०.	प्रधान सहायक	श्री मोहन प्रसाद सापकोटा
२१.	प्रधान सहायक	श्री यज्ञ बहादुर कटवाल
२२.	प्रधान सहायक (अ.मा.)	श्री विदुर बुढाथोकी
२३.	प्रधान सहायक	श्री कमल प्रकाश कालाथोकी
२४.	प्रधान सहायक	श्री बुद्धि कृष्ण डंगोल
२५.	उप सहायक	श्री भोला राज खड्का
२६.		श्री लुरे पहरी
२७.	बरिष्ठ पियन	श्री चिरी बाबु महर्जन
२८.	बरिष्ठ पियन	श्री बिद्या देवी चित्रकार

An Analysis of the Current Macroeconomic Strengths and Challenges of Nepal

- Tula Raj Basyal*

Background

An analysis of the recent macroeconomic aggregates shows that the economy of Nepal has been passing through a transitional phase, where the political agenda has received the priority as a natural consequence of the significant political developments evolving in the country over the past couples of years. Because of the predominance of the non-economic factors, the task of putting the economic agenda at the centre-stage of Nepal has been long over-due. In addition to the continued presence and role of the structural factors that characterize the underdeveloped features of the economy, the recent social and ethnic tensions, frequent blockades of the vehicular traffic and the related disturbances helped in further deteriorating the economic environment of the country. Due to the absence of a normal environment, the functioning of the macroeconomy produced mixed results.

Even under the trying circumstances that the economy has been encountering, it is heartening to note that there have been positive indicators in some sectors of the economy as evidenced by the strengths that are noted below. Except for the slow economic growth and relatively higher inflation, the indicators in the fiscal, monetary and external sectors have remained quite stable. Though the macroeconomic situation remained broadly stable, the stability could not be transformed into higher development outcomes as reflected in the weaknesses that are noted below. Besides, the economic outlook for the immediate future could not provide optimistic signals, thereby reducing the prospects of tapping the investment opportunities of Nepal.

---

* *Senior Economic Advisor, Ministry of Finance.*

Increased resource mobilization with focus on the revenue mobilization, priority on capital outlays, prudent level of fiscal deficit, and surplus treasury position have remained the major features of the government budgetary operations. Such a responsible stance of the fiscal policy even at the time when the country is passing through a political transition has substantially helped in stabilizing the economy. The article attempts to analyze the current strengths and weaknesses of the economy so as to help formulate and implement measures for raising the strengths and reducing the weaknesses. If the strengths are not further consolidated and the weaknesses continue to persist, the economic outlook for the future would become further unfavorable.

Strengths

1. High revenue mobilization: The revenue figure reached Rs. 87.3 billion in FY 2006/07 compared to the figure of Rs. 72.3 billion in FY 2005/06. Revenue growth at 20.8 percent and revenue/GDP ratio at 12.1 percent in FY 2006/07 in comparison to the 3.1 percent growth and the revenue/GDP ratio at 11.2 percent in FY 2005/06 indicate improved revenue situation.
2. Controlled fiscal deficit/GDP ratio: Even in a difficult situation, the government has been able to maintain the fiscal deficit/GDP ratio at 3.9 percent in FY 2006/07. If the domestic principal repayment is excluded, the ratio would be 2.8 percent only.
3. Comfortable debt/GDP ratio: The outstanding debt/GDP ratio fell gradually over the years and remained at 46 percent (foreign debt 32 percent and domestic debt 14 percent) in FY 2006/07.
4. Surplus treasury position: Responsible treasury operations resulted in a cash surplus of Rs. 3.0 billion in mid-July 2007 compared to an overdraft of Rs. 1.1 billion in mid-July 2006.
5. Controlled monetary expansion: Narrow money (M1) and broad money (M2) rose by 14.0 percent and 12.1 percent in FY 2006/07 in comparison to the respective growth rates of 15.6 percent and 14.2 percent in FY 2005/06.
6. Sufficient foreign exchange reserve: Though the merchandise trade deficit widened and the tourism receipts continued to fall short of the tourism

payments at a large scale, the balance of payments recorded surplus and the foreign exchange level remained at a comfortable situation, mainly attributed to the remittance inflows that amounted to Rs. 100,1 billion in FY 2006/07. The merchandise imports financing capacity of the foreign exchange reserve level in mid-July 2007 (US\$ 2.5 billion) was 10.3 months' imports equivalents.

Weaknesses

7. Slow rate of economic expansion: Economic growth during the last four years averaged 3.3 percent, with the growth rate remaining at 2.5 percent in FY 2006/07.
8. Inflationary expectations still high: In FY 2006.07, the inflation rate was 6.4 percent, though slower than the rate of 8 percent in FY 2005.06.
9. Weak exports: The merchandise exports/GDP ratio fell gradually over the years and remained at 8.4 percent in FY 2006/07.
10. Rising trade deficit: The trade deficit/GDP ratio witnessed an upward trend, reaching 18.2 percent in FY 2006/07.
11. Low gross domestic saving (GDS): GDS as percent of GDP has been below 10 percent which means that the production and the productivity levels of the economy need to be improved to attain a higher GDP level in order to raise the GDS so as make the development financing sound and sustainable over the longer-term.

Macroeconomic Targets for FY 2007/08

12. Macroeconomic targets: For the current FY 2007/08, the budget has targeted both the GDP growth and the inflation rates at 5 percent. The fiscal deficit/GDP ratio has been projected at below 5 percent. The monetary policy has projected the growth rates of M1 and M2 at 14 percent and 15.6 percent respectively. The balance of payments surplus for the year is projected at Rs. 8 billion. These targets are in conformity with the requirements for the macroeconomic stability.

Conclusion

Structurally, the economy of Nepal is fragile, the economic environment is not favorable, the performance of the economy is weak and the development indicators are unfavorable. The export sector has been weakening and the net tourism earning has remained in negative. The economy has mainly been characterized by a period of political transition and uncertain economic environment on account of the predominance of the non-economic factors in the economy. Supply factors and constraints in supply management have, at times, threatened the goal of price stability.

Though there was sluggish output growth and higher inflation that portrayed symptoms of stagflation, the macroeconomic stability even in such a difficult period was not under threat, mainly because of the prudence in fiscal management and the overall surplus situation in the external account. Especially, FY 2006/07 unfolded some symptoms of optimism in the form of increased resource mobilization by the government though the deployment of these resources for their optimal utilization could not occur as desired due to the constraints and challenges faced by the spending units of the government. Remittance became the major source of external sector receipts though the export shortfall and negative trends in the net tourism receipts exhibited symptoms of weaker external competitiveness of the economy. The reduced external competitiveness of the economy, though made up by the remittance inflows, exhibited the structural deficiency of the economy.

So, implementation of measures aimed at attracting investment and deploying resources toward export sector, employment generation, infrastructure development, promotion of economic growth, and expansion of other productive purposes remains the main economic agenda. Mobilization of greater amount of resources and their optimal deployment combined with the appropriate policy framework becomes essential to foster macroeconomic prudence and stability so crucial for attaining a higher level of sustained economic growth and contributing substantially to the objective of poverty reduction. The current year's budget has envisaged some important measures toward these ends.

Rural Finance Policy Reforms in Nepal

- K.K. Pradhan*

Introduction

Nepal, a landlocked country, with a population of around 25 million, has per capita income of \$310 (2006). The majority of population is rural- based (almost 90%) and the incidence of poverty is highly prevalent in rural areas (56%). According to the latest (second) national living standard pattern survey (2004), 30.84 percent of the population lives below the poverty line. Based on a survey of living standards in 1995, the National Planning Commission has defined the poverty line at Rs. 4,404 (which is nearly US\$ 67.00 in 2007, July).

The remittance by migrant labor has been the major contributor in bringing down the poverty level by nearly seven percentage points during the past five years, which was 38 percent at the beginning of the 10th Plan (2002-2007).

Nepal's GDP growth rate in the past few years could not remain attractive, showed very poor performances. The agricultural sector is still a major contributor to GDP (38.9%). However its growth rate during the past three years remained at around 2 percent, which is much lower than the projected APP (Agricultural Perspective Plan-2015), which is at 3-5% per annum. Therefore, the most important challenge confronting policymakers is to transform slow-moving agricultural sector into fast-moving sector so as to improve the nation's overall economy. This is where rural/micro finance can be an effective tool to improve the Nepalese agricultural sector. It is a proven fact that micro-finance has helped in improving financial status of poor people, hardcore poor people in particular.

---

* *Chairman, Micro Finance Training and Research Institute (MIFTARI).*

Agricultural sector is still not commercialized in Nepal and due to mountainous topography of the nation; essential infrastructure (road, electricity, irrigation, communication equipments etc.) are not available sufficiently in order to boost agricultural development. This has further led to the absence of financial activities in the rural sector. The insurgency problem that took place in the past decade had further eroded the smooth development of financial system in the rural areas.

The situation is going to be more serious in the Tarai region due to the unrest developed since last year. This would further distort the supply of micro finance services in the rural areas. In this context, it is imperative to have peace and security for smooth financial growth as well as sustainable financial service delivery.

Institutional Rural Financial Base in Nepal and The Role of Central Bank

Nepal's banking and financial sector have emerged drastically after the restoration of democracy in 1991. Presently, there are 20 commercial banks 35 development banks, 11 micro finance development banks, 75 finance companies, 17 financial cooperatives, 47 financial intermediaries NGOs doing limited banking activities. These institutions are licensed by the central bank (Nepal Rastra Bank) under three different legal frameworks, viz: Banking and Financial Institutions Act-2006, Financial Intermediary by NGOs Act-1998 and Cooperative Act 1992.

The central bank of Nepal, Nepal Rastra Bank (NRB), established in 1956 is responsible for monetary stability, foreign exchange management, maintaining stability in payment system, banking development as well as responsible for the regulation and supervision of banks and financial institution. NRB has been proactive since its inception in developing rural financial system. In this regard, NRB has played direct role in promoting Rural Financial Institution (RFIs). The establishment of Agriculture Development Bank of Nepal (ADB-N) in 1968, the single largest development bank in agriculture and rural finance; five regional /rural banks (established 1991-1996) can be cited as its direct involvement in rural finance. Besides promoting RFIs, NRB has also played significant role in developing rural financial activities so as to help strengthen credit delivery services to the productive sector in rural areas.

Easy access to re-finance of the central bank on agricultural and rural sector, low bank rate in rural and agricultural re-finance, minimum capital

requirement for the establishment of rural bank, contribution to the Rural Self-Reliance Fund (RSRF) out of its profit; are some of the examples of the central bank's direct and active participation in rural finance. Such role of NRB is regarded as unique but praiseworthy among the central banks of the Asia-pacific region. In the past decades, there were limited financial institution and the financial system was also not liberalized. Therefore NRB acted as a development catalyst to improve rural financial system in Nepal. Presently, Nepalese financial sector has been liberalized and there is no control over the determination of interest rates from the central bank. However, majority of the poor people still do not have access to formal financial institutions.

Advocates of the modern central banks (including Asian Development Bank), project views that the central bank of the 21st century should not be involved in development/micro-finance, but instead should focus on monetary management, supervision and price stability. This notion has its own logic, but it is equally true that there is no single prescription for a central bank's role.

The Central bank can affect the financial system and assist in appropriate allocation of resources through its monetary policy stances. In this context, NRB has taken various policy stances in the improvement of rural finance sector.

Reforms in Rural Financial System

Reforms in rural financial system were initiated in 1956 by the government with the formation of a number of savings and credit groups under a resettlement program launched in Raptidun valley. Legal framework called "Co-operative Act 1963" was enacted and co-operative rules were formulated. This provided a legal basis for the registration and operation of multi-purpose co-operatives. During that period, co-operatives were seen as an important vehicle for rural saving mobilization and credit delivery. Separate bank for the co-operatives known as Co-operative Bank was set up in 1964 which later merged with ADB-N.

Though by 1976, altogether 1059 such co-operatives were registered; the co-operative movement could not gain public confidence. As a result, these co-operatives (including the Co-operative Bank) suffered from financial and managerial problems as well as political interference.

After the democratization in 1991, co-operatives movement got momentum. The new Co-operative Act was formulated in 1992. There are 8660 co-operatives (as of Mid-Apr 2007) in operation. Out of this, 2957 are savings and credit co-operatives where women single-handedly run more than 500 co-operatives. The formation of women co-operatives is the result of “Production credit for rural women (PCRW)” and “Micro-credit project for women (MCPW)” launched by Nepal Rastra Bank with a loan assistance from IFAD and ADB-Manila.

NRB had started providing licenses to co-operatives and NGOs for limited banking transaction in order to help promote rural/micro finance. But many legal constraints arose thereafter and NRB stopped giving licenses to co-operatives. This policy of NRB has further led the government to take initiatives in policy formulation. Various committees have been formed by the government under the chairmanship of the then minister of agriculture and co-operatives and a member of the planning commission to streamline the constraints associated with co-operative activities. The committees have submitted their reports and the amendment on Co-operative Act is under consideration.

The savings and credit co-operatives in Nepal are major rural community-based institutions that mobilize savings and provide credit to its members. These institutions were found efficient even in the insurgency scenario prevalent in the past in Nepal.

Based on the Nepalese topography and rural based economy the Community-based Organizations (CBOs) having people participation can sustain in the longer run. Thus, it is important to create an environment conducive to rural finance delivery. There are more than 21,730 CBOs (Mid-Apr 2007) operating in 66 districts out of 75 under the UNDP supported project- Decentralized Local Governance Support Program (DLGSP). These CBOs can be utilized for rural finance delivery in the remote and rural areas.

The government and the central bank’s role is to adopt safeguard measures in strengthening rural financial institution and to provide assistance for capacity building and institutional support through legal, regulatory, supervisory framework and funding.

Nepal is moving towards enabling these institutions by formulating national policy on micro- finance in near future. In this regard, the central bank and the

government had repeatedly committed in the past to come out with a national microfinance policy and this year also the government of Nepal has committed in its current year budget speech that the policy would be announced within this fiscal year (2007-2008). The formulation of national micro-finance policy has been the major concern in the policy sector reform on microfinance for the past four years.

NRB has adopted (since 1974) mandatory credit policy requirement to commercial banks to channel resources to the poorer sector. Under this scheme, commercial banks were required to invest a minimum percentage (5%) of their total deposit into this sector. Initially known as small sector and supervised credit which later named as Priority Sector Credit Program (PRSP) under which the banks were required to invest 12% (9% in priority sector and 3% in deprived sector) of the total credit. Starting from the year 2002-2003, out of the 12 percent mandatory credit requirement for commercial banks 9 percent requirement has been phased out by July 2007. Thus, there will be no more priority sector credit requirement to commercial banks from Mid-July 2007. However, the credit requirement under the name of Deprived Sector which is 3 percent of the total credit will remain continue in order to smoothen the rural credit supply. The phasing out policy in the PRSP was suggested by the World Bank, under the ongoing Financial Sector Reform Program. The objectives as intercepted by the policy reformers, however, could not be achieved during the phasing out period. The banks were expected to invest into this sector on volunteer basis.

Under the deprived sector policy, commercial banks are required to finance poorer and weaker sector of the society either by themselves or through other micro-financial institutions. The commercial banks, however, are reluctant to make investment in deprived sector beyond the stipulated requirement as it is not lucrative business to them. Also, rural finance is a costly affair to the commercial banks in comparison to other types of commercial lending. Some commercial banks without rural branches prefer to pay penalty to the central bank for not meeting the minimum 3% requirement than to invest in the deprived sector. Such unfair practices go against the central bank's objectives of channelising resources to the poorer sector.

After the priority sector phased out, more than five hundred thousand borrowers of the small sector are now deprived of the rural financial services. This is a severe threat to the policy-makers.

Asian Development Bank has estimated a credit demand of Rs.18 billion per annum in Nepal where the supply of credit is estimated around Rs. 5 billion. Thus, there is a demand-supply gap of Rs.13 billion which is too difficult to meet particularly after the phasing out of the priority sector.

A major breakthrough in the case of resource mobilization for rural finance was the granting of license for limited banking operations to ADB-N in 1984. As a result of this policy intervention, ADB-N has now become the third largest institution in deposit mobilization (25 percent of the total deposits). Before that, ADB-N's resources were limited to loans received from the government and the re-finances from Nepal Rastra Bank.

ADB-N is still contributing more than 50% in development finance despite the presence of many development banks in the country. The ADB-N has also converted into "A" class financial institution, i.e. commercial bank from June 2006. This has further led the rural finance sector in great dilemma. As a commercial bank, ADB-N may not involve in rural financing as in the past.

The establishment of rural development banks in all five-development regions is another important step towards improving rural and micro finance. These banks were established between the periods 1992-1996 with the major equity shares (68.5 %) of Nepal Rastra Bank. This has improved the micro-finance services to the deprived people; particularly in the Terai (plain) region of Nepal. Also, another four micro-finance development banks in the private sector have been established following the grameen system of micro-finance. Apart from this there are four wholesale financial institutions (organized and semi organized) in microfinance sector. Rural Self Reliance Fund, Rural Micro Finance Development Center, Sana Kisan Bikas Bank and National Cooperative Development Bank are involved in wholesale microfinance activities including of some limited capacity development activities to MFIs.

The above mentioned 9 micro-finance development banks are catering to more than 354,000 women in the rural sector (as of Mid-July 2006). During the past thirteen year these banks have been able to mobilize Rs. 600 million as group savings. The total loan disbursed during the past thirteen years amounted to Rs.21.48 billion and the total amount repaid during that period is Rs. 18.58 billion and the net outstanding as of Mid-July 2006 is Rs. 2.9 billion.

The government-owned rural development banks have encountered financial problems due to overstaffing and other managerial problems as well as

political interference. To overcome such problems, NRB had initiated a 15 points restructuring program for these banks in the year 2001. The 15 points restructuring program included recapitalization to replenish the accumulated losses, management reforms and privatization of profitable banks as the major points.

After the restructuring, two out of five rural banks became profitable as well as privatized. But due to the current insurgency problem, one of the rural banks operating in the far-western region has further deteriorated its financial position leading to an almost 160% negative capital net worth. Two rural banks have marginally improved their financial position but still couldn't covered their accumulated losses. The major reason behind such losses is because of the huge provisions to be maintained by these banks as per central bank's regulation introduced in 2003. Moreover, the central bank recently announced to divest its all stakes from the existing rural banks indicating that there will be no more financial stake in any financial institutions according to the new Nepal Rastra Bank act 2002.

Agricultural Development Bank of Nepal (now ADBL)) was way ahead of others in initiating innovative approaches in rural finance. It has started small farmer's development project (SFDP) in 1975, which was targeted to the marginal and rural farmers. SFDP is now being converted into Small Farmer's Co-operatives Limited (SFCL).

SFCL is a co-operative, which is wholly owned, managed and operated by the members of SFDPs. The conversion of SFDP into SFCL is a new concept in rural finance. It has also gained people confidence and support. A separate institution called Small Farmer's Development Bank (SFDB) has also been set up in 2001 with major equity (67%) of ADB-N. The SFDB is a wholesale micro-finance bank for the SFCLs, which also provide support for capacity building. This system has further enhanced the existing rural finance services in the country.

Government of Nepal (GoN) has setup a corpus fund called Rural Self Reliance Fund (RSRF) with a capital of Rs. 10 million in the year 1991 to provide wholesale loan to community-based organizations like saving and credit co-operatives and NGOs in the rural area. The GoN has time and again allocated funds to the corpus fund which is now increased to Rs. 40 million. Presently, micro-finance department of Nepal Rastra Bank is managing RSRF.

NRB had, in the past, also provided 5% of its net profit to RSRF each year, until the fiscal year 2004-2005, to strengthen the rural finance service delivery.

NRB, until Mid-July 2007, used to manage a number of micro-credit projects funded by multi-lateral donor agencies so as to improve wholesale funding to MFIs. For example, Micro-Credit Project for Women (MCPW), Production Credit for Rural Women (PCRW), Poverty Alleviation Project in Western Terai (PAPWT), Third Livestock Development Project (TLDP) and Community Groundwater Irrigation Sector Project (CGISP) are some of the micro-credit projects managed by NRB. Apart from these, NRB has set up a wholesale micro-finance development bank called Rural Micro-finance Development Center (RMDC) in 2000 to manage loan received from ADB-Manila under Rural Micro-finance Project.

Recently, in its monetary policy for the year 2007-2008, the NRB has indicated to re- introduction of the “deprived /directive sector” credit requirement to other financial institutions such as development banks and finance companies in line with the existing Deprived Sector Credit requirement for the commercial banks. If this is introduced, the rural financial institutions would definitely be benefited in getting resources for on lending to micro/rural finance activities. In light of the on-going Financial Sector Reform Program in Nepal, this policy may not be palatable to donor agencies like the World Bank and ADB-Manila as they had already prescribed against of such policy in the past.

Conclusion

Since 1974, NRB has been proactive in creating an environment for rural finance delivery system. In this context, NRB has played a significant role either directly or indirectly for the supply of rural credit. It has also introduced prudential regulation with effect from May 2003 for micro-finance development banks. Minimum paid-up capital requirement for establishing a micro-finance bank, capital adequacy, requirement, loan-loss provisioning, liquidity requirement, regulatory returns, resource mobilization limit and good governance are some of the areas for prudential regulation.

As the microfinance business is totally different from the commercial banking, it is urgently needed to formulate a separate legal framework for accommodating all rural/micro finance businesses.

The challenges ahead for the government and Nepal Rastra Bank in the field of rural/micro finance is to make this sector more sustainable, profitable and commercially viable as well as accessible to the rural and poor people.

As the incidence of poverty is more severe in rural and mountainous areas and due to lack of financial institutions in those areas; it is imperative to mobilize rural-based community organization like Savings and Credit Co-operatives and Village Banks.

The future of rural /micro-financial institutions has become more vulnerable in the present context of social/political unrests in most parts of the Tarai region of Nepal. Unless this issue is solved, no prudent policies can work effectively. Thus, it is the central bank that can promote rural financial system to increase the supply of rural credit as well as mobilize savings from the rural sector and the role of all political parties (responsible eight parties) is to address and solved the issue sooner the possible. More than 95 percent microfinance activities are now concentrated in the Tarai region. Moreover, the most important aspect of rural finance is how to integrate the government's rural development programs with micro-finance services in order to help eradicate poverty.

WTO and Developing Countries: Benefits and Challenges

- Chintamani Siwakoti*

Introduction

The membership of the World Trade Organization (WTO) for developing countries is still burning global issue. There are certain benefits for developing countries provide by WTO agreements. However, it is very challenging for them to get the membership due to not having appropriate infrastructures and resources. The prospects of opportunities and their weakness make them ask whether or not they accept their involvement into the WTO for world trade practices. This paper analyzes the best strategies: either the developing countries should be indifferent and totally silent, or they should oppose joining to a certain extent, or they should actively participate in the WTO expedition.

After World War II, the most powerful countries in the world, the USA and Great Britain started a discussion on fair trade among the countries in the world. There were some problems in international trade in the different areas like quantitative restrictions, subsidies, export taxes, state trading, higher tariff rates etc., those which had to be minimized for fair and clear trade among the countries. In this connection in 1945, 17 countries signed a multilateral negotiation for the reduction of tariffs and other barriers to trade and established the International Trade Organization (ITO). The ITO prepared a draft agreement on tariffs and trade, which was signed by 23 countries on October 30th 1947, and then a legal institution, the General Agreement on Tariffs and Trade (GATT), started to take the responsibilities on fair trade instead of ITO. GATT was the result of many barriers and restrictions on trade in different sectors such as quotas, subsidies, internal taxation & regulation, labor and employment, freedom of transit, countervailing duties, antidumping

---

* *Director, Nepal Rastra Bank, Public Debt Management Department.*

and restrictive business practices. To eliminate those barriers GATT conducted several Rounds under its fundamental principles. There were Eight Rounds in GATT from Geneva (1947) to Uruguay (1994), mostly devoted to continuing the process of reducing tariffs (<http://internationalecon.com>).

Despite its provisional nature, GATT handled only multilateral instrument governing international trade. The member countries presented their voice repeatedly about other barriers related to trade, thus resulted the establishment of the World Trade Organization (WTO), when 125 countries signed a negotiation in April 15, 1994. The WTO has functioned legally from January 1, 1995 as a formal International Institution ratified by member governments. It has a mandate to extend beyond the traditional GATT role negotiations related to trade about goods and services, intellectual property rights, multilateral agreements etc. The secretariat of WTO is located in Geneva, Switzerland. Currently there are 150 members (as of January 2007) including 32 least-developed countries. There are currently 50 least developed countries on the United Nations list of which 32 nations are categorized as the least developed countries (<http://wto.org>).

WTO has inherited the following Principles

- 1. Most-Favored Nation Treatment:** The principle of non-discrimination is a fundamental tenet of the international trading system. Under this theory there is no discrimination among member countries or between imported and domestic product. According to Article 1 of GATT Agreement, “No country is to provide special trading advantages to another or to discriminate against it. All are one and on an equal basis, and share the benefits of any moves towards lower trade barriers.”
- 2. National Treatment Principle:** There is no discrimination between the products either imported or domestic. According to Article II, “Once goods have entered a market; they must be treated not less favorably than the equivalent domestically produced goods.”
- 3. Anti Non-Tariff Barriers Principle:** According to this principle, if protection is given to domestic industry, it should be only through customs tariffs but this rule is to make an extent of protection clear and quantifiable by limiting fees and charges other than tariffs to the approximate cost of the services. Treatment given to marks of origin must not be discriminatory and should be consistent with protection of the consumer.

4. **No Quantitative Restriction:** Quantitative restrictions on the importation and exportation of products are prohibited. The partial restriction “quota” system should be eliminated.
5. **Tariff Concession Principle:** Countries once make an agreement with negotiated tariff concession schedules, referred to as bindings. Tariffs and other trade restrictions may not be increased again. It may only be reduced or eliminated through scheduled, unilateral, or mutually negotiated further trade liberalization. The commitment for negotiating lower tariffs may-raising barriers further.
6. **Help to less Developed Countries:** Providing more time to adjust to agreements and greater flexibility as well as special privileges for building the infrastructure. The sectors such as Agriculture, textiles and clothing, intellectual property, rules of origin, procurement, services, government, financial services, telecommunications, and environments etc. sector should be included in the especial agreement.
7. **Dispute Settlement:** Under GATT, the procedure for settling disputes has no fixed timetables. It was complex and inconclusively. However, WTO emphasizes promptly settling of any dispute. WTO rulings are automatically adopted unless there is a consensus for rejection, countries can take their grievances to the judicial court.

Major Code of WTO

The WTO code is aimed at eliminating discrimination of government regulations relating to international trade in goods & services and decreasing or eliminating barriers to the flow of such international trade. This objective is mainly concerned with to the economic theory of comparative advantages and the political theory of the transnational economic rights of the individual. The WTO code is focus on national trade barriers that are the causes of trade distortion, mainly the classification of trade barriers. The classification may rank such as quantitative restrictions, tariffs, discriminatory practices, non-tariff barriers like customs procedures, unfair trade practices and trade related aspects of other measures, for example intellectual property rights and investment protection. The following points highlighted by Qurseshi, in his book “World Trade Organization” (1996).

1. **Marks of Origin:** The determination of the origins of a particular product should be necessary to ascertain the source of a product arising in the application of code to trade on a non-preferential basis. The determination of rules of origin is mainly concerned with the context of non-preferential trade relations between member countries.
2. **Pre-Shipment Inspection:** Pre-shipment inspection refers to the activities carried out by private sector companies in the territory from where the goods are exported. It verifies the quality, quantity and price of goods to be exported.
3. **Import Licensing:** Import licenses should be necessary for the import of a particular products, should follow the general disciplines in relation to import.
4. **Freedom of Transit:** Goods are allowed to transport freely through a member country, if the goods in transit are not to be subject to customs duties. Any charges and formalities in connection with transit that are authorized are to be applied on a non-discriminatory basis.
5. **Subsidies:** A financial contribution directly or indirectly by a government or public body within territory of a member, and any support from income or price resulting in an increase of exports of a decrease of imports and to provide benefit to the recipient are prohibited. Some subsidies relating to research and development are normally used by developing countries as technical assistance for their industrial and export development.
6. **Dumping:** The practice of dumping is a price discrimination phenomenon. Products by private parties entered into the economy of another state at a price below its cost price or domestic price is known as dumping. It is defined as the sale into the market of another member of a product at less than its normal value. Dumping is not it prohibited, but it creates certain anti-dumping measures particularly to ensure that the anti-dumping response itself does not act as a trade barrier, which cause injury or retardation to the members.
7. **Agriculture:** Agriculture is the main priority area of WTO, which has some waivers to general trade regulations. The Agreement on agriculture provides for a free market orientation by securing the dismantling of barriers to trade in the agriculture field. Direct subsidies and other facilities

should be provided to agricultural products on export performance in the area of customs, price, licensing, quantities restrictions, and tariff concessions. Special treatments given to developing countries in implementation of requirement on overall tariffs are to be reduced by an average of 36% by developed countries over a period of six years and 24% by developing countries over a period of ten years. No reductions are expected from least developed countries.

- 8. Textiles and Clothing:** The multi-Fiber Agreement is to be achieved in the textiles and clothing sector. The agreement contains few permanent substantive norms for the regulation of international trade in textile and clothing arrangements, unilateral quantitative restrictions and other measures are to be phased out over a ten-year period.
- 9. Intellectual Property:** According to Article 27.3 (b) local communities do not allow to use their own systems of protecting their seeds, plant varieties etc. Intellectual property rights protection is seriously being threatened. Local control should be eliminated.

10 benefits of WTO System:

- 1. WTO system helps to keep international peace*
- 2. WTO system helps to resolve the disputes peacefully and constructively*
- 3. WTO system based on rules rather than power makes life easier for all*
- 4. WOT system gives consumers more choice, and a broader range of qualities to choose from*
- 5. WTO system enhance free trade that reduces cost of production, and ultimately lower the cost of living*
- 6. WTO system generate national and personal income by lowering trade barriers*
- 7. WTO system can create more jobs through economic growth*
- 8. WTO principles make the system economically more efficient, and they cut costs*
- 9. WTO system shields governments from narrow interest*
- 10. WTO system encourage good government*

WTO Benefits to Developing Countries:

Since joining the WTO, developing countries are playing an increasingly important role in international trade and investment. According to Sally, (2000, winter),

“Since 1980, their share of world manufactured exports has doubled from 10 to 20 percent. Over a third of foreign direct investment (FDI) goes in their direction, up from 14 percent in the late 1980s. According to world banks projections, their shares of world trade and output could roughly double to 50 percent, respectively, by 2020.”

Economic globalization: The policy reformed in the 1980s & 1990s was the embrace of international economic globalization by many poorer parts of the world. It gradually raised awareness and appreciation of globalization’s advantage to allocate resources efficiently through **specialization** and **technology transfer**. They reaped the attendant benefits of productivity and higher growth. Some countries in East Asia, Latin America, and Eastern Europe have liberalized their trade and investment extensively with macroeconomic stabilization, privatization, institutional reform, and internal price liberalization. The multilateral trade negotiations and agreements have formed part of national strategies of external liberalization to the less developed world. The new round of WTO negotiations could well be a pillar of redoubled efforts in this direction. Since the launch of the Uruguay round, more than 60 developing countries have unilaterally lowered barriers to import (Sally, 2000).

Market excess opportunities: The multilateral rules serve an important domestic political and economic function. The main benefit to developing countries is promised that of better market access opportunities to the markets of larger countries particularly developed countries. They may be benefit from exporting their textiles and agricultural products to the huge US market. Developing countries will get some concessions in market access opportunities for their products.

Productivity & higher growth rate: The concept of ‘special and differential treatment’ (S&D) serves the interest of the many newly independent countries. According to <http://internationalecon.com> “the argument behind S&D was to provide protection to the developing countries also created the principle of

“non-reciprocity” to avoid engaging in reciprocal reductions of trade barriers in order to protect their infant industries” However, some of the developing countries such as South Korea & Taiwan achieved greater economic growth by attractive larger market to firms from the developed countries.

Developing countries have certain rights: Developing countries status in the WTO brings certain rights. There are, for example, provisions in some WTO agreements, which provide developing countries with a longer transition period before they are required to fully implement the agreement and the **technical assistance**. In the case of developing countries, the technical assistance is available through the technical co-operation division for drafting & compilation of country report.

Dispute Settlement: Over the period of GATT, developing countries were largely exempt from its rules and obligations. Consequently, a small club of developed countries ran the show and did not take the interests of developing countries seriously. But the developing countries played an active role in Uruguay Round in many negotiating areas. After the Uruguay Round a significant block of developing countries was broken down and now there is a far better position to play a more proactive role in shaping their future course. Less developed countries are mostly small compared with the large trading nations. They are highly dependent on trade and international economy. As such, the protection of a well functioning system of the international trading rules of the WTO is especially important to them. The WTO provides some specific rights of less developed countries like right to market access to export, and rights the arbitrary and selective protection by the powerful developed countries the Uruguay Round provide a legal binding dispute settlement mechanism.

Potential benefit from e-commerce: The developing countries are taking the potential benefits from e-commerce under WTO provision through export expansion with a substantial pool of skilled labor, and working capacity near the frontier of computer technology. For example India has already benefited in a big way from e-commerce application by over invested in higher education. Developing countries are far behind developed countries in terms of information-technology they can now skip several stages of technological development through developed countries had to go. Although all countries have benefited from the opportunities offered by Internet, developing countries stand to gain more it than developed countries (Panagariya, 2000).

Challenges for Developing countries:

There are so many difficulties and challenges to developing countries caused by WTO. Today WTO is critics by global consumer, labor, environmentalist, human right activists, fair trade groups, AIDS activists, animal protection organizations, and women organizations etc. from different corner of the world. The Uruguay Round was criticized by developing countries as it promotes economic re-colonization of developing countries that have recently gained political independence and tariff escalation creates natural resources exploitation in poor countries. The environmental threat and tariff escalation strongly access to cheap raw materials, which discourages further industrialization developing countries. One of the commonly used yardsticks to measure the success of the WTO is the volume of world trade. The benefits of world trade are not widely shared among the countries. For instance, the LDCs represent 20% of the world's population, but they generate a mere 0.03% of the trade flows. (Kwa, 1998)

Lack of resources & expertise: Due to lack of expertise to the limited financial and human resources, most of the developing countries feel uncertain about the probable consequences and economic costs, which they would have to bear upon implementation. Because of a lack of information and the Internet power imbalance, many developing countries rejected negotiations with a view of minimizing the negative effects and containing the damage, rather than to maximize their economic benefits. According to Chadha et. al. (2000), "Many least developed countries confront resource constraints that prohibit active participation in WTO processes." Due to poverty they do not have bargaining leverage or the technical staff to shape trade rules in their favor in the WTO. Developing countries have not sufficient recourse to anti dumping and countervailing duties. For the full implementation of an established anti-dumping and countervailing procedure appears to have significant administrative costs. (Chadha, et.al, 2000). According to Gopinath (2000, February), "Developing countries contend that they are unfairly targeted by antidumping laws, such as those often used by the US, and burdened with restrictive quotas on clothing & textiles"

Many developing countries do not have current account convertibility so that ordering goods by internet from abroad is not a practical option except for the large firms, due to them not having access to the balance of foreign exchange; even countries such as India and Nepal have current account convertibility; but not capital account convertibility. Individuals do not have ready access to

10 common misunderstanding about WTO	
Misunderstandings	Understanding how the system works
1. <i>WTO dictates policies?</i>	1. <i>WTO does not tell governments what to do and how to conduct their trade policies. Decisions taken in WTO are negotiated, accountable and democratic.</i>
2. <i>WTO Blindly for trade at any cost?</i>	2. <i>WTO is not for free trade at any cost. It all depends on what countries want to bargain.</i>
3. <i>WTO Ignores development?</i>	3. <i>WTO is not only concern about commercial interests. This does not take priority over development. Sustainable development is a principal objective. Creating jobs reduces poverty.</i>
4. <i>WTO is Anti green?</i>	4. <i>Under WTO, commercial interests do not take priority over environmental protection. Many provisions take environmental concerns specifically into account.</i>
5. <i>WTO is Anti health?</i>	5. <i>WTO does not dictate to governments on issues such as food safety, and human health and safety. Safety concerns are built into the WTO agreements.</i>
6. <i>Wrecks jobs ?</i>	6. <i>WTO does not destroy jobs or widen the gap between rich and poor. Trade can be a powerful force for creating jobs.</i>
7. <i>Smaller countries kick out?</i>	7. <i>Smaller countries are not powerless in WTO. They would be weaker without the WTO. The WTO increases their bargaining power.</i>
8. <i>Tool of lobbies?</i>	8. <i>WTO is not the tool of powerful lobbies. The system offers governments a means to reduce the influence of narrow vested interests. Governments can use WTO to resist lobbying</i>
9. <i>Weak force to join?</i>	9. <i>Weaker countries do have choice. They are not forced to join the WTO. Countries willingly want to join. Smaller countries have won dispute cases against rich countries.</i>
10. <i>Undemocratic?</i>	10. <i>WTO is not undemocratic. Decisions are made by consensus. Every country has its own voice, and every country has to be convinced before it joins a consensus.</i>

Source : <http://wto.org>

foreign exchange. This situation limits importing goods and services through Internet. Also many developing countries have not sufficient electronic means of payment and credit cards are virtually non-existent. In this case, if products are ordered or services delivered by Internet, the payment must be made by conventional means. It slows down the completion of transactions and tentatively reduces the potential benefits. In many developing countries, Internet access is also expensive and unreliable. (Panagariya, 2000)

Decrease national revenue: According to the WTO provision all the member countries should eliminate tariffs in many product categories like tea, coffee, coca beans, fresh vegetables, metal ores, cotton, gold, diamond etc. These commodities represent a substantial export income for the developing countries. It reduces the annual national income of developing countries. Under the WTO rules, once a commitment has been made to liberalize a sector of trade it is impossible to reserve in the future.

Undermines local development & penalize poor countries: The MFN status treats all WTO member countries equally. Developing countries have no option to protect domestic industries by some subsidies. It is very difficult to survive such domestic industries in a global competition. Local policies aimed at rewarding companies who hire the local people, use domestic materials, or adopt environmentally sound practices are essentially illegal. Generally, this is unfair for poor countries and against local development.

Tramples over labor & human rights: The WTO prioritizes trade and commercial considerations over all other values. So it is not a transparent and democratic organization. Its rules are written by and for corporations with inside access to negotiations. Other things like environmental, human rights, consumer, and labor organizations are ignored; even requests for information are denied. It refused to address the impacts of free trade on labor rights. It consistently violates international labor conventions. Many developing countries that actively enforce labor rights such as Mexico, contend that labor standards constitute a “barrier to free trade” and competitive advantage of cheap labor.

Destroying environment: The WTO activities are against environmental protection. For example, the first WTO panel ruled that a provision of the US Clean Air Act, requiring both domestic & foreign producers alike to produce cleaner gasoline, was illegal. It declared the provision of Endangered Species Act was illegal that requires shrimp sold in the US to be caught with an

inexpensive device allowing endangered Sea turtles to escape. The WTO negotiation also would eliminate tariffs on wood products increasing the demand for timber and escalating deforestation. (<http://www.globalexchange.org>)

Increasing in-equality: The Trade Related Intellectual property Rights (TRIPs) also a subject of debate. According to [http:// internationalecon.com](http://internationalecon.com) “Developed countries have instead that TRIPs play a large role. This hurts those developing countries, which cannot afford patents and rely on unauthorized copying of developed countries intellectual property for their “leapfrogging” development strategies. Developed countries control over 90% of the world’s patent”

Free trade is not working for the majority of the world. The UNDP reports that the richest 20 percent resources while the poorest 80 percent consume only 14 percent. The WTO is enhancing this trend by opening foreign investment and making easier for production to go where the labor cost is the cheapest.

Undermines national sovereignty: The WTO has essentially replaced national governments with an unaccountable, corporate-backed government. It is creating a super-national court system that has the power to levy big fines on countries to force them to comply with its rules. Under the WTO, no government can act in the public interest.

Conclusion:

Achieving membership of the WTO and playing an active role in the international trading system is the main challenging issue for each developing country. Developing countries have some important benefits under WTO provisions. They will be benefited more from potential gains through the WTO than from traditional market agenda, an insistence on special and differential treatment and reciprocal exchange of liberalization and e-commerce and technology transfer etc. On the other hand, they do not have sufficient resources and infrastructure to apply WTO provisions. Their lack of means and weakness create them a greater challenge to compete with advanced international market. Although there are some problems, they do not stay indifferent or silent being a member of world economy. Thus the problems relate to short term and increase short run cost but the benefits are concerned with long term and sustainable development. Even though the economic theory of comparative advantage shows there is not adequate economic welfare,

developing countries should enter into WTO expedition to utilize the world trading opportunities according to the political theory of transnational economic rights of the individual. But the mechanisms to facilitate co-operation & joint action should be developed. There must include a willingness to reduce the treat of contingent protection especially anti dumping. The US domination should need end and the agreement of agriculture; textiles, TRIPS and dispute settlement need correction in favor of developing and least developed countries. WTO should consider its priority to development needs of all members.

Bibliography:

1. Chadha, R., Hoekman, B., Martin, W., Oyejide, A., Pangestu, M., Tessie, D., & Zarrouk, J. (2000, April). Developing countries and the next round of wto negotiations. *World Economy*, 23, 431-435.
2. Gopinath, D. (2000, February). Rewriting the rules. *Intitutional Inventor*, 34, 45-52.
3. Kwa, A. (1998, November). Wto and developing countries. *Focus on the Global South*, 3.
4. Panagariya, A. (2000, August). E-commerce, wto and developing countries. *World Economy*, 23, 959-978.
5. Qureshi, A. (1996). *The world trade organization: Implementing international trade norms*. Manchester & New York: Manchester University Press.
6. Sally, R. (2000, Winter). Developing country trade policy reform and the wto. *Cato Journal*, 19, 403-423.
7. <http://internationalecon.com/wto/chl.html>, download on 08 / 04/ 02.
8. <http://www.globalexchange.org/economy/rulemakes/topTenReasons.html>, November, 2001. <http://wto.org>

A Glimpse on South Asian Free Trade Area

- Shiba Devi Kafle*

The South Asian Free Trade Area (SAFTA) is a parallel initiative to the multilateral trade liberalization commitments of SAARC member countries. It has come into force from 1 July 2006, with the aim of reducing tariffs for intraregional trade among the SAARC members. It has been agreed that for the South Asian countries, Pakistan and India will eliminate all tariffs by 2012, Sri Lanka by 2013 and Bangladesh, Bhutan, Maldives and Nepal by 2015.

Although South Asian Association for Regional Cooperation (SAARC) was formally setup in 1985, the issues of economic cooperation were kept outside its purview. In early 1990's there was a surge in regional arrangements. The experience of the growth and consolidation of various regional blocks brought to fore the realization that core economic areas need to be brought within the scope of SAARC activities. Based on the recommendation of SAARC study on Trade, Manufactures and Services, the Committee on Economic Cooperation was set up and commitment was made to initiate cooperation in economic areas initially in trade and thereby to formulate an agreement on an institutional framework for trade liberalization among SAARC countries. In this way, a framework agreement on South Asian Preferential Trading Arrangement (SAPTA) was finalized and signed in 1993 in Seventh Summit held in Dhaka in 1993. The SAPTA Agreement came into force in December 1995. Since then three other rounds were concluded and tariff concessions were exchanged on around 5000 products. However, there was no substantial trade under SAPTA. Therefore, the idea of creating a free trade area in South Asia was generated. Consequently, a group of expert was formed to develop a work programme for moving SAPTA to SAFTA. The Agreement was signed on 6 January 2004 during 12th SAARC Summit. The Committee of Experts

---

* *Director, Nepal Rastra Bank, Research Department.*

concluded negotiations in December 2005 and SAFTA came into force on 1 January 2006. However, there was a delay in commencement of trade liberalization programme due to procedural requirement for ratification of the Agreement. It was therefore agreed that tariff reduction programme would commence on 1 July 2006. At the same time it was agreed that time frame for reduction of tariff would remain unchanged.

Salient Features of the Agreement on SAFTA

While looking at the SAFTA agreement, following features can be observed within it:

Trade Liberalization Programme

As the SAFTA came with the concept of trade expansion within the region, trade liberalization has been the crucial element of the agreement. Accordingly, all products except the products under sensitive lists would be reduced to 0-5% within the time frames agreed for least developed countries (LDCs)¹ and Non-LDCs². When the agreement was concluded, Afghanistan was not the SAARC member. The Agreement provides different timeframe for tariff reduction by LDCs and Non-LDCs. Non-LDCs are required to reduce their tariffs for the products of LDCs within shorter period. They are required to reduce their tariffs applied on 1 January 2006 to 0-5% among themselves within seven years. Thus, Non-LDCs are required to reduce tariffs on the products other than products under sensitive lists for LDCs to 0-5% within 31 December 2008. Sri Lanka is considered as the Non-LDC. However, being very small, it has obtained such time frame with one extra year. For Sri Lanka, the period is 31st December 2008 to 31st December 2013.

In this regard, there is a SAFTA Committee of Experts to review the non-tariff barriers in its regular meeting with a view to eliminating them or making them non-restrictive. LDCs are required to reduce tariffs on the products other than the products under sensitive lists to 0-5% within 31 December 2015 as per following schedule:

---

¹ Bangladesh, Bhutan, Maldives and Nepal

² India, Pakistan and Sri Lanka.

Sensitive Lists

There is a provision of maintaining of sensitive lists under SAFTA agreement. The items under sensitive lists are not subject to tariff reduction programme. Moreover, the sensitive list will be different for LDCs and non-LDCs. However, there is a special provision that three countries, namely, Bangladesh, India and Nepal will maintain different sensitive lists for LDCs and Non-LDCs. Likewise, the LDCs maintain longer sensitive lists than the Non-LDCs.

Sensitive Lists among the SAFTA Members

Country	For Non-LDCs	For Non-LDCs
Bangladesh	1,254	1,249
Bhutan	157	157
India	865	744
Maldives	671	671
Nepal	1,335	1,299
Pakistan	1,191	1,191
Sri Lanka	1,079	1,079

Non-Tariff and Para-Tariff barriers³

The SAFTA agreement is compatible with the international trade organizations. For example, all quantitative restrictions, which are not permitted under GATT 1994, shall be eliminated. With respect to other non-tariff measures and para-tariff measures, the countries have to notify the measures to SAARC Secretariat on an annual basis and SAFTA Committee of Experts has to review the non-tariff and para-tariff barriers in its regular meeting with a view to making recommendation for their elimination or making them non-restrictive.

Rules of Origin

Rules of origin are most important aspects of any free trade area. The rules of origin agreed under SAFTA are general in nature. In other words, one criterion

³ Non-Tariff and Para-Tariff barriers are charges on imported goods instead of, or in addition to, a tariff to increase the costs of imports. Non-tariffs mean any measure, regulation, or practice, other than "tariffs". Para-Tariffs mean border charges and fees, other than "tariffs", on foreign trade transactions. Such tariffs are levied to restrict imports.

applies for all products. SAFTA Rules of Origin requires that a product must undergo sufficient processing to enjoy the preference under SAFTA. Such rules apply for changing the tariff heading from the non-originating inputs (imported raw materials). Value addition shall be calculated as percentage of fob value. Value addition requirement is lower for Sri Lanka⁴ and LDCs, which is 35% and 30% respectively. To avoid fraudulent practices, detailed operational certification procedures have been adopted.

Institutional Arrangement

In order to monitor the implementation of SAFTA agreement two bodies namely SAFTA Ministerial Council and Committee of Experts have been established. SAFTA Ministerial Council (SMC) comprising Commerce/Trade Minister of member countries is the highest decision making body of SAFTA. The Council meets once in a year or more often. SMC will be supported by the SAFTA Committee of Experts (COE) comprising senior trade officials of member countries, which will meet once in every six months.

Mechanism for Compensation of Revenue loss

As mentioned earlier, there would be a massive reduction in the customs duty in order to facilitate trade within SAARC region. Obviously, there would be the revenue constraint to the LDC governments. Therefore, a mechanism has been established to compensate the revenue loss to be incurred by the LDCs due to the reduction of tariffs.

The compensation will be in cash and partial. Such compensation will be the maximum of 5% of the customs duty collected from SAARC import in 2005. Compensation will be available for 4 years only. However, there is a special provision for Maldives. For this country, compensation will be available for six years).

Technical Assistance for LDCs

Under SAFTA agreement, there are provisions for technical assistance for LDCs at their request. Areas of technical assistance are as follows:

---

⁴ Although Sri Lanka is Non-LDC, it has obtained some special facility for being small country.

- Capacity building (Trade related)
- Development and improvement of tax policy and instruments
- Customs procedures related measures
- Legislative and policy related measures, assistance for improvement of national capacity
- Studies on trade related physical infrastructure development, improvement of banking sector, development of export financing

Safeguard Measures

For the protection of domestic industry from possible injury because of the increased preferential import, there is a provision of partial or full withdrawal of preference granted under SAFTA for a period of maximum 3 years. Safeguard measures cannot be applied against the product of LDCs if the share of import from an LDC of the product concerned in total import of importing country is less than 5 percent.

Consultations and Dispute Settlement Procedures

There is specific article on dispute settlement mechanism with specific time table. Bilateral consultation shall be held within 30 days upon a request made by any member. If dispute cannot be settled through bilateral consultation, the matter will be referred to the COE for its recommendation within 60 days. The COE may consult with a panel of experts for peer review. Any decision of the COE can be appealed to SMC for its decision within 60 days. The decision of the SMC will be final.

Conclusion

SAFTA has come to enhance the trade among SAARC countries. In view of the debate regarding the WTO negotiations, the importance of the regional trading arrangements has increased. It is obvious that trade among countries within the region becomes cheaper. Similarly, favourable trade environment increases economic activities within the region. This helps increase employment, income, demand and living standard of people leading to further enhancement in the economies. However, there should be very deep concern that the potentials of production with comparative advantage of member countries should not be ignored. Rather, there should be an encouragement and support of any kind including financial support in the beginning and there by market access. Moreover, SAFTA should also have the concern about the

investment matter. There should be specific arrangements which facilitate and encourage the investors to invest among SAARC countries.

References:

1. www.saarc-sec.org/data/summit12/saftaagreement.pdf
2. www.saarc-sec.org/data/agenda/economic/safta/Annex-III%20of%20SAFTA%20Agreement%20-%20%20MCRL.pdf
[South Asia Free Trade Agreement - Wikipedia, the free encyclopedia](#)

Branch Management-An Experience

- T.B. Chand*

Introduction

The first branch appointment is perhaps the most crucial stage of a manager's career. The moment he steps over the threshold on his first morning he must start actively running the branch. His responsibilities to bank and customer begin then, not at some future, unspecified time of choosing—and he must be prepared for them. If the new manager lays down good foundations, he will be able to build a solid career upon them and achieve the strong, quiet confidence which is the hall mark of the professional. The branch manager should be well educated and adequately trained for his role. There is no room in banking today for unqualified personnel at managerial level, whatever case was in the past. The average business customer expects professionalism from his bank and indeed it is the quality of its professional management that will set one bank apart from another.

Basis Principles for Running a Branch

Impartiality

The need for impartiality is obviously a major requirement in bankers. The bank must show no personal preferences –be they political, racial, religious or social. All customers providing they are honest are of value to a bank: credit balances are the life blood of banking. The branch manager must be aware at the outset that he must have no favorites so far as business dealings are concerned, although he will undoubtedly get on better with some customers with others.

---

* *Assistant General Manager, Sanima Bikash Bank.*

Charges

The branch manager's prime task is to make profits for his bank and must therefore negotiate the best possible terms for the bank. This means he should set out to make the same charges for similar transactions across the whole spectrum of his customer base and not favor one customer with lower charges than others –unless there are good business reasons for so doing. Rates of interest and commission charges are discussed by customers outside the bank and the manager who acts in a biased way can damage his future business prospects.

Lending

The daily payment of cheques and negotiations with customers for borrowing facilities will dominate the life of the branch manager. The situation in different branches does varies but it is not uncommon for him to have four or five lending interviews each day and he will need to devote a fair time to the payment of cheques presented in the clearing. There is a long history in banking of managers being removed from office for failing to perform their lending activities satisfactorily-bankers who were often conscientious and loyal to their bank, but who ultimately failed to control their lending effectively. The reasons for such failure include the reluctance to say 'no', lack of basic lending knowledge, faulty perception, inability to ask the right questions, falling for plausible stories without establishing the true facts, neglecting to ask for or to take security when necessary, and an inadequate response to early sign of weakness in the case of existing loan and advances.

Customer Relationship

The banker-customer relationship falls into two parts: the legal, which conditions the actions that both parties may legally take in business with each other, and the physical, which can depend on the manager's "**marketing approach**". At this point we are concerned with the latter part of the relationship. Banking is a service industry and branch manager must take positive steps to ensure staffs are helpful and attentive to the needs of all customers. Branch manager should be capable enough to initiate the deals with new relationship and nurture the relationship further. He should be customer centric.

Dealing with Queues

Standards of service in a bank must come from the top. Managers must frequently emphasize that only the best will do and should discipline a member of staff when their behavior is not of reasonable standard. The branch manager cannot, of course, see queues forming when he is in his room and so must make a point of being around the general office regularly. He must be firm will all concerned the first time an unnecessary queue is seen to have formed and he will always need to keep an eye on the situation.

Keeping Cool

Branch managers must be aware of the need to keep their tempers in provoking circumstances and to ensure that staff keep theirs. Customer adopting an unreasonable attitude and passing disparaging remarks about the branch manager or a member of his staff can be a real test of patience. But angry words over the counter will do the bank's image no good whatsoever. Similarly, heated arguments in the branch manager's room are to be avoided at all costs. Curbing their temper will not only enable managers to think more clearly but will enable them to put the bank's position more effectively once their customer's temper has run its course.

If the customer is smiling at the end of an interview during which his request for an advance has been turned down the manager has achieved a great deal!

Summary

The overall objective of the branch manager is to carry out his role displaying a confident, impartial approach and firmly resolved to have a sound lending policy and a high quality of service to customers. Such an attitude will ensure optimum profitability and that he obtains job satisfaction and eventual promotion.

Non-Performing Loan and Its Management

- Matrika Ojha*

Background:

Credit expansion is one of major function of banks and financial institutions. Banks and Financial Institutions are unable to earn profit whereas they cannot pay interest and dividend to their depositors and shareholders without credit expansion. In Nepalese financial system, about 40 to 60 percent of net profit is derived from interest income. So credit management has a crucial importance in the banks and financial institutions.

Interest income from loan and advances is a major source of income by which banks manage its operating expenses, interest expenses and dividends. If loan and advances became Non-Performing Loan (NPL), then banks and financial institutions have to face financial difficulties. Bank can not draw any figure as interest income unless paid by creditors where as provision is required for such unpaid amount. In this way, debit side of Profit and Loss Account increases and credit side decreases which decrease the amount of profit. So, banks should have a strong system for credit management. However, adopting a good credit management system, some loans show the sign of problem with the passage of time due to various reasons. Based on the health of the loan, the loan should be classified as per directives and regulation issued by Nepal Rastra Bank. Loan whose due date exceeds 90 days is called non-performing loan. These loans should be managed very carefully in order to avoid a huge loss for Bank and Financial Institution. So credit management is another important function of banks and financial institution.

Non-Performing Loan:

Generally, loan and advance are considered to be non-performing when principal or interest is due and unpaid for 90 days or more. The classification

---

* *Jr. Assistant, Nepal Bangladesh Bank Limited, Birgunj Branch.*

of loan may vary from country to country as per the requirement of their banking system. Most of the countries have classified loans into four categories: good, sub-standard, doubtful and loss. This is the best international practice. Under this classification, the entire loans except good are considered as non-performing loan. Nepalese financial system has adopted the same. Dividing the total amount of non-performing loans by total loans derives the ratio of non-performing loan (NPL).

NPLs in Nepalese Banking System:

The overall scenario of NPLs of Nepalese banking system indicates that the level of NPL is still at the higher level. However, the trend of NPL is in decreasing trend except some banks. The NPL of Nepalese banking system (registered in NRB excluding micro credit development bank) is around 13.11 Percent (Rs. 29262.07 million) as on mid July 2006.

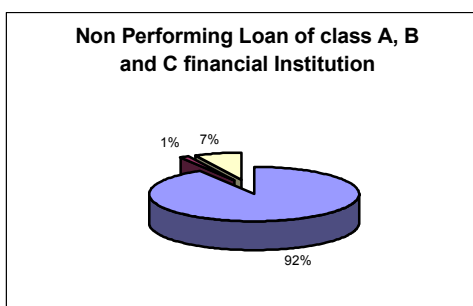
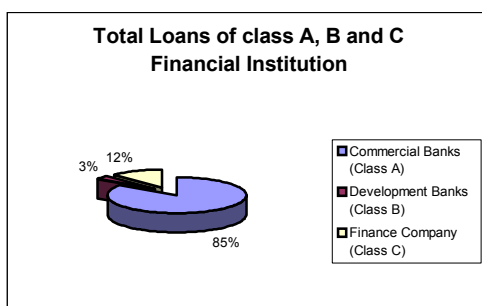
Table 1: NPLs of Nepalese Banking System
as at mid-July 2006

(Rs. In Million)

	Total Loans	Non Performing Loan	NPL (%)
Commercial Banks (Class A)	188308.81	26777.51	14.22
Development Banks (Class B)	7756.40	410.31	5.29
Finance Company (Class C)	27078.95	2074.25	7.66
Totals	223144.16	29262.07	13.11

(Source: Banking and Financial Statistics, Vol. 47 published by NRB)

The percent of total loans and non-performing loan as on mid July 2006 are presented by the following figures:

Commercial Banks alone still held the dominant position on financial system. Commercial banks accounted 85 percent of total loan and 92 percent of total non-performing loan of the entire financial system as on Mid July 2006. So the NPL in commercial banks have significant effect on overall financial system of a country. The following table shows the no performing assets of different commercial banks as on mid July 2006.

Table 2: Non-Performing Loans of Commercial Banks
as on mid July 2006

(Rs. In Million)

S.N.	Banks	Total Loans	NPL (In Rs.)	NPL (In %)
1.	Nepal Bank Limited	12879.22	3233.90	25.11
2.	Rastriya Banijya Bank	27158.89	12313.84	45.34
3.	Nabil Bank Limited	13278.78	165.98	1.25
4.	Nepal Investment Bank Limited	13171.54	302.94	2.30
5.	Standard Chartered Bank Nepal Limited	9206.28	195.17	2.12
6.	Himalayan Bank Limited	15939.63	978.69	6.14
7.	Nepal SBI Bank Limited	8232.11	520.26	6.32
8.	Nepal Bangladesh Bank Limited	8478.77	1010.34	12.27
9.	Everest Bank Limited	10154.86	121.85	1.20
10.	Bank of Kathmandu Limited	7542.75	190.17	2.52
11.	Nepal Credit & Commerce Bank Limited	5914.44	655.91	11.09
12.	Lumbini Bank Limited	4384.00	1401.58	31.97
13.	NIC Bank Limited	6657.38	173.09	2.60
14.	Machhapuchhre Bank Limited	6068.90	16.99	0.28
15.	Kumari Bank Limited	6010.19	54.09	0.90
16.	Laxmi Bank Limited	4274.56	27.78	0.65
17.	Shiddartha Bank Limited	3869.28	51.84	1.34
18.	Agricultural Development Bank Limited	25087.23	5326.00	21.23
	Total	188308.81	26770.42	14.22

(Source: Banking and Financial Statistics, Vol. 47 published by NRB)

Table 2 exhibits that the majority of banks have lower NPL ratio, however, some banks are still suffering by high NPL problem. Among them, the Government owned banks NPA ratio is in worsen condition (very high comparing to industry average). Although more than 50 percent of banks have NPL lower than 3 percent seems a good position (below than international level is i.e. 4%), the industry average is 14.22% because of government owned banks whose NPL is about twice of industry average.

The commercial banks are categorized in four categories on the basis of their non-performing loan ratio (NPL Ratio).

Table 3: Categories of Banks on the basis of their NPL
as on mid July 2006

Particulars	No. of Banks
NPL as International Standard (0< NPL >4)	10
One digit more than International Standard (4< NPL >10)	2
Two digit up to industry average (10< NPL >14.22)	2
More than industry average	4

The table indicates that 10 banks are able to maintain their NPL international standard. The number of banks having one digit NPL but more than international standard are 2. Similarly, 2 banks have two digits NPL less than industry average. Finally, 4 banks NPA is shown higher than industry average.

Causes of NPL:

As discussed above that near about 50 percent banks have higher NPL than international standard, such NPL cannot be considered as good symbol of banking system. The causes behind such higher NPL may vary some of the major causes are as follows:

Ineffective Regulation and Supervision by NRB:

As a central bank, NRB is responsible for the regular regulation and supervision to banks financial institutions. Due to ineffective supervision and irregular follow up on some critical subject matter like NPL, the non-performing loan of some financial institution is higher than industry average.

Lack of Adequate analysis:

Adequate analysis is the essence of every project before providing loan and advances. If management fails to analyze the expected performance, returns and market risk of the project than generally such credit will be converted into NPL in future. So a major cause of NPL in case of Nepalese banking system is the banks are failed to conduct an appropriate and adequate analysis of every loan proposal.

Lack of Effective Credit Policy:

Every bank must have its own credit policy containing the details of different procedures and documents required for different types of credits. Due to lack of such effective policies the volume of NPL increases.

Concentration of Corporate Finance:

Corporate finance includes credit to different industries and trades such as tourism, hotels, manufacturing industries, import export and air lines. These sectors are highly interrelated in some way with political and economic situation of a country due to only single reason all these industries will be derived into stressed situation which may raises NPL.

Lack of good governance:

In banking system good governance is a subject of crucial importance because banks deals with the others fund i.e. depositor's fund. If credit is provided to any person or organization with the motive of personal and financial benefits of either staff or management then recovery of such loan is unthinkable.

Strategies to reduce NPL:

A major source of income for banks and financial institution is interest income. If loan and advances are turned into NPL than bank may have to face liquidity crunch, lower profitability or negative profitability and question arises to the management team regarding their efficiency and ability. So, bank management is responsible to reduce the NPL. The following strategies can be adopted to reduce the NPL.

- Credit policy, containing details of various procedures, document and project appraisal for different types of credits, must be adopted and implemented effectively.
- Effective appraisal, evaluation and monitoring of credit should be done; marginally viable units should be identified.
- Additional finance to an ailing unit may be committed only after basic viability of the enterprise also in the context of quality of management is examined and confirmed.
- The System of obtaining financial follow up reports and stock statement should be strictly implemented by bank.
- All irregularity reports should be submitted promptly and follows up of advances is tightened by scrutinizing irregular reports, to detect early symptoms of NPL.
- Personal contacts should be established with borrower and all the developments are thoroughly discussed.
- Areas of deficiencies should be identified and corrective measures are initiated and to protect banks interest.

Conclusion:

Credit expansion and credit management are interrelated functions of Bank and Financial Institution. Without this function Bank and Financial Institution are unable to earn profit. NPL are those loan and advances which interest are unpaid for more than 90 days. Based on the health of the loan, the loan should be classified as per directives and regulation issued by Nepal Rastra Bank. The current scenario of NPL of Nepalese banking system is in decreasing trend. NPL of Nepalese banking system is around 13.11 Percent (Rs. 29262.07 million) as on mid July 2006. Commercial banks alone still held the dominant position on Nepalese banking system. The private sector banks have an acceptable NPL whereas the government owned banks are still suffering from higher NPL problem. The bullet causes behind this are lack of adequate analysis, ineffective credit policy, irregular and ineffective supervision and regulation by NRB, lack of good governance, concentration on corporate finance and political & economic situation. If concerned authorities exercises to solve these problems then bank and financial institution will be able to decrease the NPL level

विपन्न वर्ग कर्जा कार्यक्रम : एक विश्लेषण

- नारायण प्रसाद पौडेल*

१. परिचय

नेपालका लागि गरिबी एक प्रमुख र गम्भीर चुनौतिको रूपमा रहेको कारण आर्थिक विकासका नीतिहरूले यो पक्षको विश्लेषण गरी उपयुक्त ढंगबाट यसलाई संबोधन गरेको हुनु पर्दछ । आठौं योजनाको प्रारम्भमा करिब ४९ प्रतिशत जनसंख्या गरिबीको रेखामुनी रहेको अनुमान गरिएकोमा योजनाको अन्त्यमा यस्तो अंश ४२ प्रतिशतमा झरेको अनुमान गरिएको थियो । विकासको दीर्घकालीन योजना अन्तर्गत आगामी २० वर्षमा अर्थात् आर्थिक वर्ष २०७३/७४ सम्ममा गरिबीको रेखामुनी रहेको जनसंख्यालाई १० प्रतिशतमा झार्ने लक्ष्य अनुरूप नवौं, दशौं, एघारौं र बाह्रौं योजनाको अन्त्यसम्ममा क्रमशः ३२, २३, १५ र १० प्रतिशतमा झार्ने लक्ष्य राखिएको थियो । नवौं योजनाको अन्त्यसम्ममा यस्तो जनसंख्याको प्रतिशत ३८ प्रतिशतमा झरेको अनुमान गरिएको थियो । सबैभन्दा पछिल्लो पटक गरिएको नेपाल जीवनस्तर सर्भेक्षण, दोश्रो (२०६०/६१) ले कुल जनसंख्याको ३१ प्रतिशत जनसंख्या गरिबीको रेखामुनी रहेको अनुमान गरेको छ । अतः आठौं योजनाको अन्त्यमा ४२ प्रतिशत जनसंख्या गरिबीको रेखामुनी रहेकामा दशौं योजनाको दोश्रो वर्षसम्ममा अर्थात् करिब ८ वर्षको अन्तरालमा गरिबी करिब ११ प्रतिशत बिन्दुले घटेको देखिन्छ ।

यी तथ्याङ्कहरूले गरिबीको अवस्थामा केही सुधार भएको देखाएतापनि स्थिति संतोषजनक भने देखिँदैन । आर्थिक विकासको माध्यमबाट मात्र गरिबी घटाउन संभव हुन्छ र आर्थिक विकासको कुरा गर्दा ग्रामीण क्षेत्रको विकासलाई नै सर्वोपरी प्राथमिकता दिनुपर्ने हुन्छ । ग्रामीण क्षेत्रमा बसोवास गर्ने विपन्न, पिछडिएका र निमुखा वर्गको आर्थिक उत्थानको लागि उपलब्ध स्थानीय साधन र स्रोत परिचालनको माध्यमबाट उत्पादनशील रोजगारी एवं आय-आर्जनका अवसरहरू जुटाउनु पर्ने हुन्छ । स्थानीय साधन, स्रोत र सीपको परिचालनका लागि संस्थागत माध्यमबाट ग्रामीण एवं लघु कर्जाको विस्तार हुनु पनि त्यतिकै जरुरी हुन्छ । नेपाल राष्ट्र बैंकले गरेको सबैभन्दा पछिल्लो अध्ययन अनुसार कुल ग्रामीण ऋणी परिवारहरूमध्ये संस्थागत स्रोतबाट कर्जा उपयोग गर्ने ऋणी परिवारको संख्या २० प्रतिशत

* का.मु. कार्यकारी निर्देशक, नेपाल राष्ट्र बैंक, बैंक तथा वित्तीय संस्था नियमन विभाग ।

मात्र रहेको छ । त्यसर्थ नेपालमा ग्रामीण कर्जाको स्थिति सन्तोषजनक नरहेको र यसका लागि थप प्रयासहरूको माध्यमबाट संस्थागत स्रोततर्फ लक्षित वर्गको पहुँच बृद्धि गर्नुपर्ने संकेत मिल्दछ । प्रस्तुत प्रसङ्गमा संस्थागत माध्यमबाट कर्जाको विस्तार गर्ने तर्फ गरिएका प्रयासहरू र खाशगरी प्राथमिकता क्षेत्र कर्जा र यस अन्तर्गतको विपन्न वर्ग कर्जा कार्यक्रमका बारेमा चर्चा गरिने छ ।

२. संस्थागत कर्जा पहुँच र नेपाल राष्ट्र बैंकको भूमिका

वास्तवमा केन्द्रीय बैंकको भूमिका प्रमुख रूपमा मौद्रिक एवं वित्तीय स्थायित्व कायम गराउने जस्ता उद्देश्यहरू हासिल गर्नुसँग सम्बन्धित हुन्छ । तर देशको आर्थिक अवस्था र आर्थिक पछौटेपनको बाबजूद सरकारको बृहद आर्थिक नीति कार्यान्वयन गर्ने सिलसिलामा केन्द्रीय बैंकले विकासमुखी कार्यहरू पनि सञ्चालन गर्नु पर्ने हुँदा नेपालमा पनि नेपाल राष्ट्र बैंकले विकासमूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आइरहेको थियो । यो भूमिका निर्वाह गर्नका लागि विगतमा नेपाल राष्ट्र बैंक आफै प्रवर्द्धक हुने र लक्षित वर्गका लागि विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालित समेत गर्ने गर्दै आइरहेको थियो । हालका दिनहरूमा भने आएर नेपाल राष्ट्र बैंकको भूमिका प्रवर्द्धकको रूपमा प्रस्तुत नभई संयोजकको रूपमा स्थापित हुन पुगेको छ । ग्रामीण क्षेत्रमा बसोवास गर्ने विपन्न एवं निमुखा वर्गका जनताहरूलाई संस्थागत कर्जा उपलब्ध गराई त्यस्ता जनताहरूको आर्थिक, सामाजिकस्तर माथि उठाउने उद्देश्यले बैंकिङ क्षेत्रको संलग्नतामा थुप्रै लघु कर्जा कार्यक्रमहरू सञ्चालित छन् । यी विभिन्न कार्यक्रमहरूलाई प्रभावकारी ढंगबाट कार्यान्वयन गराउनमा नेपाल राष्ट्र बैंकको अर्थपूर्ण भूमिका रहदै आएको छ । ग्रामीण क्षेत्रका विपन्न महिलाहरूलाई संस्थागत कर्जा उपलब्ध गराउने उद्देश्यले सञ्चालित ग्रामीण विकास बैंकहरूमा पनि स्थापनाकालमा अधिक शेयर स्वामित्व नेपाल राष्ट्र बैंकको नै रहेको थियो । त्यसर्थ, ग्रामीण कर्जाको संस्थागत विकास गर्नमा नेपाल राष्ट्र बैंकको भूमिका समय र परिस्थिति अनुरूप प्रवर्द्धनात्मक, नियमनकारी एवं संयोजक हुने गरेको छ । नेपाल राष्ट्र बैंकले नेपाल सरकारको आर्थिक नीतिलाई सहयोग गर्ने गरी आफ्नो अग्रसरतामा संस्थागत कर्जाको पहुँच बृद्धि गर्न संचालित गरेका विभिन्न कार्यक्रमहरूमध्ये प्राथमिकता क्षेत्र कर्जा र विपन्न वर्ग कर्जा कार्यक्रमहरू पनि प्रमुख मानिन्छन् ।

३. प्राथमिकता क्षेत्र कर्जा कार्यक्रम

वाणिज्य बैंकहरूको साधनको निश्चित अंश नेपाल सरकारद्वारा तोकिएका प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रहरूमा प्रवाह हुन सकोस् भन्ने उद्देश्यले वि.सं. २०३१ सालमा शुरुवात गरिएको सुपरीक्षण कर्जा (Supervised Credit) कार्यक्रम नै पछि गएर प्राथमिकता क्षेत्र कर्जा कार्यक्रमको रूपमा देखापरेको थियो । शुरुमा वाणिज्य बैंकहरूले आफ्नो कूल निक्षेप दायित्वको ५ प्रतिशत सुपरीक्षण कर्जाको रूपमा साना क्षेत्रमा प्रवाह गर्नुपर्ने व्यवस्था लागू गरिएको थियो । वि.सं. २०३३ सालमा यो लक्ष्य बृद्धि गरी ७ प्रतिशत पुऱ्याइयो र कृषि तथा साना व्यवसाय समेत समेटेी प्राथमिकता क्षेत्र कर्जा कार्यक्रम नामाकरण गरियो । वि.सं. २०३८ सालमा प्राथमिकता क्षेत्र कर्जा निर्देशिका लागू गरियो । वि.सं. २०४२ सालमा

वाणिज्य बैंकहरूले उत्पादनशील क्षेत्र र प्राथमिकता क्षेत्रमा कूल कर्जाको क्रमशः २५ र ८ प्रतिशत लगानी गर्नुपर्ने व्यवस्था गरियो र यो लक्ष्यलाई वि.सं. २०४७ सालमा बृद्धि गरी क्रमशः ४० र १२ प्रतिशत पुऱ्याइयो । तोकिएको अनुपातमा कर्जा लगानी नगर्ने वाणिज्य बैंकहरूलाई मौद्रिक जरिवाना (हर्जाना) लगाउने व्यवस्थाको थालनी वि.सं. २०४७ पौषदेखि मात्र शुरु गरियो । पछि गएर प्राथमिकता क्षेत्र कर्जा अन्तर्गत विभिन्न शीर्षकहरू समावेश गरी यसको दायरालाई विस्तृत गराइयो । प्राथमिकता क्षेत्र कर्जा निर्देशित कर्जा कार्यक्रमको रूपमा रहेको, वाणिज्य बैंकहरूले यसलाई वाध्यतात्मक रूपमा लिएको, यसबाट वाणिज्य बैंकहरूको वित्तीय साधनको प्रभावकारी व्यवस्थापन हुन नसकेको तथा यो कार्यक्रम उदार आर्थिक नीति सम्मत नरहेको भन्ने वाणिज्य बैंक तथा दातृ संस्थाहरू समेतको रायलाई समेत दृष्टिगत गरी आर्थिक वर्ष २०५९/६० देखि क्रमशः घटाउँदै लैजाने नीति अवलम्बन गरीयो ।

प्राथमिकता क्षेत्रमा न्यूनतम लगानी गर्नुपर्ने अंश (कुल कर्जाको प्रतिशत)

आर्थिक वर्ष				
२०५९/६०	२०६०/६१	२०६१/६२	२०६२/६३	२०६३/६४
७%	६%	४%	२%	२%

यस चालु आर्थिक वर्ष २०६४/६५ देखि यो कार्यक्रम अनिवार्य नहुने व्यवस्था गरिएको छ ।

४. विपन्न वर्ग कर्जा कार्यक्रम

प्राथमिकता क्षेत्र अन्तर्गत नै गणना हुने गरी कूल कर्जाको निश्चित प्रतिशतका दरले हुने रकम विपन्न वर्गमा लगानी गर्नु पर्ने अनिवार्यता आ.व. २०४८/४९ देखि शुरु गरियो । शुरुका वर्षहरूमा रु.५,०००/- र रु.१५,०००/- सम्मको कर्जालाई विपन्न वर्गमा गएको कर्जाको रूपमा लिइएको र रु.५,०००/- सम्मको कर्जामा ८० प्रतिशत र रु.१५,०००/- सम्मको कर्जामा एक-तिहाई व्याज अनुदान नेपाल सरकारले दिने व्यवस्था भएकोमा आ.व. २०५३/५४ पछि व्याज अनुदानको व्यवस्था हटाई कर्जाको अधिकतम सीमा पनि रु.३०,०००/- पुऱ्याइएको थियो । आ.व. २०५७/५८ देखि विभिन्न वाणिज्य बैंकहरूले आफ्नो कुल कर्जा सापटको न्यूनतम ०.२५ प्रतिशत देखि ३ प्रतिशतसम्म विपन्न वर्गमा कर्जा प्रवाह गर्नु पर्ने गरी तोकिएको थियो । आ.व. २०५८/५९ देखि त्यस्तो सीमा ३ प्रतिशत नपुग्दासम्म अघिल्लो वर्षको सीमामा ०.५० प्रतिशत विन्दुले प्रत्येक वर्ष थप गर्दै लानुपर्ने र ३ प्रतिशत सीमा पुगेका र पछि पुग्ने बैंकहरूलाई प्रत्येक वर्ष ३ प्रतिशत सीमा कायम रहने गरी निर्देशन जारी गरिएको थियो । एकीकृत निर्देशन जारी भएपछि आ.व. २०६२/६३ देखि यस्तो कर्जाको सीमा रु.४०,०००/- पुऱ्याइयो र चालु आ.व. २०६४/६५ देखि यो सीमा रु.६०,०००/- कायम गरिएको छ । अतः प्राथमिकता क्षेत्र कर्जा हटाइएता पनि विपन्न वर्गमा लगानी गर्नु पर्ने कर्जा सम्बन्धी व्यवस्थालाई भने यथावत कायमै राखिएको छ ।

५. आर्थिक वर्ष २०६४/६५ को मौद्रिक नीति र विपन्न कर्जा सम्बन्धी नयाँ व्यवस्था

आर्थिक वर्ष २०६४/६५ को मौद्रिक नीतिमा उल्लेख भए अनुसार वाणिज्य बैंकहरूले आफ्नो कूल कर्जा लगानीको तीन प्रतिशत विपन्न वर्गमा कर्जा प्रवाह गर्नु पर्ने र विकास बैंक र वित्त कम्पनीहरूलाई पनि क्रमशः विपन्न वर्ग कर्जा प्रवाह गर्न आवश्यक निर्देशन जारी गरिने तथा यस क्रममा पहिलो चरणमा विकास बैंकहरूले यस किसिमको कर्जा प्रवाह गर्नु पर्ने व्यवस्था गरिने उल्लेख भए अनुसार नेपाल राष्ट्र बैंकले चालु आर्थिक वर्ष २०६४/६५ देखि लागू हुने गरी यस सम्बन्धमा नयाँ निर्देशन जारी गरेको छ। यस अनुसार आफ्नो कुल बाँकी कर्जासापटको वाणिज्य बैंकहरूले साविक व्यवस्था अनुसार न्यूनतम तीन प्रतिशत नै र विकास बैंकहरूले पहिलो पटक न्यूनतम एक प्रतिशत विपन्न वर्गमा कर्जा प्रवाह गर्नु पर्ने नयाँ व्यवस्था गरिएको छ। नयाँ व्यवस्थामा विपन्न वर्गको परिभाषालाई स्पष्ट पारिएको छ भने आर्थिक वर्ष २०६३/६४ मा वित्तीय कारोबार गर्न इजाजतपत्रप्राप्त वाणिज्य बैंक र विकास बैंकहरूले तथा नयाँ खोलिने वा स्तरोन्नती भई कारोबार सञ्चालन गरेको १ वर्ष पछिको त्रैमासिक अवधिमा ६ महिना अघिको कूल बाँकी कर्जा सापटको आधारमा विपन्न वर्गमा अनिवार्य रूपले कर्जा प्रवाह गर्नुपर्ने गरी तोकिएको छ। कर्जाको सीमा ४० हजार रुपैयाँबाट बढाएर ६० हजार रुपैयाँ कायम गरिएको छ भने स्वीकारयोग्य धितो/सामूहिक जमानीमा लघु उद्यम संचालन गर्नको लागि प्रति व्यवसाय १ लाख रुपैयाँको सीमा बढाई एक लाख ५० हजार रुपैयाँ कायम गरिएको छ। नवीकरणीय उर्जा प्रविधि अन्तर्गत Solar Home Systems/Bio-gas प्रयोजनमा प्रति परिवार ६० हजार रुपैयाँमा नबढ्ने गरी उपलब्ध गराएको कर्जा तथा वैदेशिक रोजगार अन्तर्गत धितो लिई वा नलिई उपलब्ध गराएको प्रति व्यक्ति रु. १ लाख ५० हजार सम्मको कर्जा समेत विपन्न वर्गमा समावेश गरिएको छ। त्यस्तै, प्रत्यक्ष रूपमा विपन्न वर्गमा कर्जा प्रवाह गर्न नसक्ने वाणिज्य बैंक तथा विकास बैंकहरूका लागि नेपाल राष्ट्र बैंकबाट “घ” वर्गको इजाजतपत्रप्राप्त संस्थाहरु तथा वित्तीय मध्यस्थताको काम गर्ने संस्था सम्बन्धी प्रचलित कानून बमोजिम लघु वित्त सम्बन्धी कार्य गर्न स्थापना भएका संस्थाहरु आदि मार्फत अप्रत्यक्ष रूपमा थोक कर्जा उपलब्ध गराएर पनि विपन्न वर्ग कर्जाको लक्ष्य पूरा गर्न सकिने व्यवस्था गरिएको छ। तर, यसरी उपलब्ध गराएको कर्जा विपन्न वर्गमा नै लगानी भएको यकिन भने गरेको हुनु पर्दछ र निरीक्षणको क्रममा त्यसरी उपलब्ध गराईएको थोक कर्जा दुरुपयोग भएको पाइएमा दुरुपयोग भएको कर्जा बराबरको रकम विपन्न वर्गमा गणना नगरिने व्यवस्था गरिएको छ। यसैगरी वाणिज्य बैंकहरूबाट विपन्न वर्ग कर्जा अन्तरगत लघु वित्त सम्बन्धी कारोबार गर्ने विकास बैंकहरूले आ.व. २०६३/६४ सम्ममा प्राप्त गरेको कर्जा रकममध्ये पहिलो वर्ष अर्थात् आ.व. २०६३/६४ मा न्यूनतम १० प्रतिशत, दोस्रो वर्ष अर्थात् आ.व. २०६४/६५ मा न्यूनतम ४० प्रतिशत, तेस्रो वर्ष अर्थात् आ.व. २०६५/६६ मा न्यूनतम ६० प्रतिशत, चौथो वर्ष अर्थात् आ.व. २०६६/६७ मा न्यूनतम ७० प्रतिशत र पाँचौँ वर्ष अर्थात् आ.व. २०६७/६८ देखि शत प्रतिशत विपन्न वर्गमा अनिवार्य रूपमा कर्जा प्रवाह गर्नु पर्ने गरी तोकिएको छ र यसरी लगानी नगर्ने लघु वित्त सम्बन्धी कारोबार गर्ने विकास बैंकहरूलाई वाणिज्य बैंकहरूबाट प्रवाह हुने त्यस्तो कुल थोक कर्जा विपन्न वर्ग कर्जामा गणना नहुने व्यवस्था छ।

यस सम्बन्धी अन्य व्यवस्थाहरूमा विपन्न वर्गमा प्रवाह गरिएको कर्जा गणना गर्दा ६ महिना अघिको कूल बाँकी कर्जा सापट (बिल्स खरीद तथा डिस्काउण्ट सहित) को आधारमा प्रत्येक त्रैमासमा अर्थात आश्विन, पौष, चैत्र र आषाढमसान्तमा गरिने, यस सम्बन्धी नीतिगत एवं प्रकृयागत व्यवस्थालाई सम्बन्धित बैंकले आफ्नो कर्जा नीतिमा स्पष्ट रूपमा उल्लेख गर्नु पर्ने, सामूहिक/व्यक्तिगत/संस्थागत जमानीमा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा विपन्न वर्गमा गणना हुने गरी प्रवाह गरिएको कर्जाको लागि अतिरिक्त २० प्रतिशत थप कर्जा नोक्सानी व्यवस्था गर्नु नपर्ने तथा निर्देशन बमोजिमको कर्जा प्रवाह नगरेमा वा कम प्रवाह गरेमा त्यसरी प्रवाह नगरेको वा कम प्रवाह गरेको रकममा नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०५८ को दफा ८१ बमोजिम सम्बन्धित बैंकले सो गणना अवधिमा कर्जामा लिने अधिकतम व्याजदरले हुने रकम हर्जाना लगाइने व्यवस्था समेत गरिएको छ ।

६. निष्कर्ष

विपन्न वर्ग कर्जा यस अघि वाणिज्य बैंकहरूका लागि मात्र अनिवार्य गरिएकोमा चालु आर्थिक वर्ष २०६४/६५ देखि विकास बैंकहरूलाई पनि अनिवार्य गरिएको छ र आउँदा वर्षहरूमा यो वित्त कम्पनीहरूका लागि पनि अनिवार्य गरिने संकेत प्राप्त भइसकेको छ । वित्तीय प्रणालीको कूल वित्तीय साधनको केही अंश समाजका कमजोर, निमुखा र विपन्न वर्गहरूमा समेत पुगोस् भन्ने उद्देश्यले लागू गरिएको यो कार्यक्रमलाई सामाजिक दायित्व निर्वाहका दृष्टिले निःसन्देह अत्यन्त सकारात्मक रूपमा लिन सकिन्छ, तापनि शुद्ध व्यवसायिक मुनाफासँग सम्बन्धित क्रियाकलापको रूपमा भने यसलाई लिन सकिदैन । अतः कतिपय बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले यसलाई बाध्यात्मक व्यवस्थाको रूपमा लिइरहेका हुन्छन् । त्यसैले यस्ता कार्यक्रमहरू वर्तमान खुला एवं बजारमुखी आर्थिक नीति सम्मत नहुने गरेको तथ्य पनि व्यक्त हुने गरेको पाइन्छ । संक्षेपमा भन्नु पर्दा उदार, खुला र बजारमुखी अर्थनीतिको सन्दर्भमा यस्तो अनिवार्य कर्जा व्यवस्थाको सान्दर्भिकतामा प्रश्नचिन्ह खडा हुने गरेको छ ।

सन्दर्भग्रन्थ

१. नेपाल राष्ट्र बैंकबाट जारी गरिएका निर्देशनहरू (www.nrb.org.np)
२. नेपाल जीवनस्तर सर्भेक्षण, दोश्रो (www.cbs.gov.np)
३. नवौँ योजना (www.npc.gov.np)
४. दशौँ योजना (www.npc.gov.np).

नेपाली वित्त तथा पूँजी बजार : केही प्रसंगहरू

- वासुदेव अधिकारी*

१. अर्थतन्त्रको समृद्धि र विकासका लागि भरपर्दो, प्रभावकारी एवम् पर्याप्त वित्तीय तथा पूँजी बजारको विकास हुनु आवश्यक मानिन्छ। वित्तीय बजारको विस्तार र प्रगाढताले मुलुकको बचत तथा लगानीलाई प्रवर्द्धन गर्न सहयोग पुऱ्याउँदछ भने पूँजी बजारको विकासले मुलुकको विकास इन्जिनको रूपमा स्वीकार गरिएको पूँजीको अत्यावश्यकता परिपूर्ति गर्न मद्दत पुऱ्याउँदछ। प्रभावकारी पूँजी बजारको विकासबाट एकातिर मुलुकको अर्थतन्त्र निर्माणमा योगदान दिने वास्तविक तथा कर्पोरेट क्षेत्रलाई नयाँ नयाँ लगानी उपकरण मार्फत् पूँजी आपूर्ति हुन्छ भने तिनको कुशल सञ्चालन बापत प्राप्त हुने मुनाफा तथा पूँजी-लाभमा सरिक हुने क्रममा दोस्रो बजार मार्फत् लगानीको ढोका खुल्न पुग्दछ। पूँजी बजारमा गरिने पर्याप्त लगानीले अर्थतन्त्रको गतिशीलतालाई प्रतिबिम्बित गर्दछ। उदारीकृत अर्थतन्त्रमा पूँजी आप्रवाहको एटा महत्वपूर्ण सूचकाङ्क पूँजी बजार गतिविधि रहने सन्दर्भमा प्रस्तुत लेखमा नेपाली वित्तीय एवम् पूँजी बजारको स्थितिका साथै पूँजी बजार विकासको बाधालाई पर्गेल्ने प्रयत्न गरिएको छ।
२. नेपाली अर्थतन्त्रको सर्वाङ्गीण विकासमा विगत एक दशकभन्दा लामो राजनीतिक गतिरोधले प्रत्यक्ष असर पुऱ्याएको छ। अर्थतन्त्रको वास्तविक क्षेत्र (रियल सेक्टर) को वृद्धिदर अत्यन्तै न्यून रहेको छ। मुलुकको आर्थिक विकास तीब्रतर बनाई गरीवी निवारण गर्ने ध्येयसाथ तर्जुमा गरिएको दसौँ योजनाको औसत आर्थिक वृद्धिदर ३.३ प्रतिशत मात्र रहन गएको छ भने उत्पादन मूल्यमा आर्थिक वर्ष २०६३/६४ को कुल गार्हस्थ उत्पादन २.५ प्रतिशत मात्र रहन गएको छ। उदारीकरण र खुला नीतिको कारण वित्तीय क्षेत्र भने अन्य क्षेत्रको तुलनामा अरु विकसित, विस्तारित र घनिभूत हुँदै गएको फलस्वरूप २०६४ आषाढ मसान्तसम्म नेपाली वित्त बजारमा वाणिज्य बैंक २०, विकास बैंक ३८, लघुवित्त विकास बैंक १२, वित्त कम्पनी ७४, सीमित बैंकिङ्ग कारोवार गर्ने सहकारी १७ र सीमित बैंकिङ्ग कार्य गर्ने गैर सरकारी संस्था ४७ वटा गरी कुल २०८ बैंक तथा वित्तीय संस्थाले कारोवार गर्न इजाजत प्राप्त गरी क्रियाशील रहेका छन्। वित्तीय बजारमा क्रियाशील बैंक तथा वित्तीय

* उप निर्देशक, नेपाल राष्ट्र बैंक, बैंकर्स प्रशिक्षण केन्द्र।

संस्थाहरुमध्ये वाणिज्य बैंकहरुको शाखा संख्या ५५२ पुगेको छ । रेमिटेन्सको अत्यधिक आप्रवाह तथा लगानीको उपयुक्त अवसरको अभावको कारण अर्थतन्त्रमा तरलताको मात्रा बढ्दै गइरहेको अवस्था अद्यापि कायम छ । बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरुको संख्यात्मक बृद्धिले निक्षेप संकलन तथा कर्जा प्रवाहको क्रमलाई तीव्रता प्रदान गरिरहेको छ । फलस्वरूप २०६४ आषाढ मसान्तसम्म कुल वित्तीय प्रणालीले करीव रु.३७६.५ अर्ब निक्षेप तथा रु.२७९.५ अर्ब कर्जा र वाणिज्य बैंकहरुले रु.३२६.४ अर्ब निक्षेप तथा रु.२२७.८ अर्ब कर्जा संकलन तथा प्रवाह गरेको देखिन्छ । अत्यधिक तरलताको कारण नेपाली बैंकिङ्ग क्षेत्रले ट्रेजरी बिल्स लगायतका बण्ड उपकरणमा २०६४ आषाढ मसान्तसम्म रु.९९.३० अर्ब लगानी गरेको देखिन्छ भने रु.४३.३३ अर्ब (वाणिज्य बैंकहरुको मात्र) तरल सम्पत्ति कायम गर्न सकेको देखिन्छ ।

३. नेपाल राष्ट्र बैंकले आफ्नो मौद्रिक नीति तर्जुमा गर्दा वित्तीय क्षेत्रको भूमिकालाई मुलुकको आर्थिक बृद्धि एवम् स्थायित्वको निम्ति सहयोग पुऱ्याउने गरी परिचालन गर्ने नीति अख्तियार गर्दै आएको छ । जनताको निक्षेपबाट सञ्चालित हुने बैंक तथा वित्तीय संस्थाको कारोबार एवम् सेवालालाई प्रतिस्पर्धी, स्तरीय र पारदर्शी बनाउन नेपाल राष्ट्र बैंकले समयसापेक्ष नियमनहरु जारी गर्नुका साथै सुपरिवेक्षकीय भूमिकालाई अरु सामयिक र प्रभावकारी बनाउँदै आएको छ । वित्तीय क्षेत्र सुधार कार्यक्रम दुई ठूला सरकारी बैंकको स्थिति सुधारका साथै वित्तीय क्षेत्रको सक्षमता अभिवृद्धि गर्नको निम्ति कार्यान्वयनमा ल्याएको देखिन्छ । वित्तीय क्षेत्र सुदृढीकरणको सन्दर्भमा नेपाल राष्ट्र बैंकले बैंक तथा वित्तीय संस्था संस्थापना एवम् इजाजतपत्र सम्बन्धी नीतिगत एवम् प्रकृयागत व्यवस्थामा समेत सामयिक परिमार्जन गर्दै आएको छ । बैंक तथा वित्तीय संस्थाको पूँजी, सुशासन र पारदर्शितालाई हाल आएर नेपाल राष्ट्र बैंकले अत्यधिक महत्व प्रदान गर्दै आएको सर्वविदितै छ । वि.सं. २०६३ मा जारी गरिएको नयाँ इजाजत व्यवस्थाले बैंक तथा वित्तीय संस्थाको शेयर पूँजीमा बढोत्तरी गर्नुका साथै यस क्षेत्रमा विदेशी पूँजी तथा सर्वसाधारण जनताको लगानी अवसरलाई समेत सुनिश्चितता प्रदान गरेको छ । पूँजी बृद्धिको नीतिगत व्यवस्थाबाट सर्वसाधारणको लगानीको अवसर अरु व्यापक हुन गएको छ । लगानी अवसरको हिसावले धितोपत्र कारोबारको निम्ति सूचीकृत बैंक तथा वित्तीय संस्था, बीमा, उद्योग, होटल, हाइड्रोपावर, ट्रेडिङ्ग तथा अन्य पब्लिक लिमिटेड कम्पनीमध्ये बैंक तथा वित्तीय संस्थाको अंश अत्यन्त उच्च रहेकोछ । हाल चर्चामा आएको इन्फ्रास्ट्रक्चर विकास बैंक तथा ऊर्जा विकास वित्तीय संस्थाजस्ता मेघा बहुराष्ट्रिय लगानीका बैंकहरु स्थापना भएपछि लगानीको अवसरमा अरु बढोत्तरी हुने देखिन्छ ।
४. नेपाली मुद्रा बजार वैकल्पिक लगानीको न्यून अवसर तथा विप्रेषण समेतको कारण अत्यधिक तरलतायुक्त छ भने पूँजी बजार भिन्न प्रकृतिको देखिन्छ । मुद्रा बजारमा देखिएको अत्यधिक तरलताका कारण एकातिर निक्षेपमा प्रदान भइरहेको न्यून व्याजदरको कारण पूँजी बजारतर्फ आकर्षित भइरहेको देखिन्छ भने अर्कोतर्फ यथोचित नियमन तथा पारदर्शिताको कारण बैंक तथा वित्तीय संस्थाको धितोपत्रतर्फ लगानीकर्ताहरुको ध्यानाकर्षण भएको देखिएको छ । पूँजी बजारतर्फ प्रत्येक वर्ष सरकारी ऋणपत्र निष्काशन हुँदै आएकोमा तिनको

दोस्रो बजार व्यवस्था अझ व्यवस्थित हुन सकेको छैन । मध्यकालीन तथा दीर्घकालीन सरकारी ऋणपत्रहरूको प्राथमिक बजार व्यवस्थापनको निम्ति नेपाल राष्ट्र बैंकले हाल ५५ वटा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई आ.व. २०६४/६५ को लागि बजार निर्माताको इजाजतपत्र प्रदान गरेको छ भने दोस्रो बजारतर्फ विकास ऋणपत्र धितोपत्र विनिमय बजार लिमिटेडमा सूचीकृत भए तापनि प्रभावकारी कारोबार हुन सकेको छैन । धितोपत्र विनिमय बजार लिमिटेडमा अन्य कम्पनीको तुलनामा बैंक तथा वित्तीय संस्थाको धितोपत्रतर्फको आकर्षण देखिनुमा तिनको मुनाफास्थिति सामान्य कारण हो भने वि.सं. २०७० सालसम्म क्रमिकरूपमा गर्नुपर्ने पूँजी वृद्धिको योजना अन्तर्गत पूँजी लाभ (Capital Gain) हुने अवसर महत्वपूर्ण कारण हुन पुगेको छ । पूँजी बजारतर्फको आकर्षणले Nepse Index Bullish Trend मा मात्र देखिएको छैन बल्की शेयर कारोबार परिमाण तथा बजार पूँजीकरण समेत अत्यधिक बढ्न गएको छ । कारोबारको हिसाबले आ.व. २०६३/६४ मा धितोपत्रको प्राथमिक बजार मार्फत् ३४ वटा संगठित संस्थाहरूले साधारण शेयर तथा हकप्रद शेयर निष्काशन गरी जम्मा रु.२ अर्ब २९ करोड ५५ लाख मूल्य बराबरको पूँजी परिचालन गरेका छन् । आ.व. २०६३/६४ मा नेपाल धितोपत्र विनिमय बजार लिमिटेडमा नयाँ १७ वटा कम्पनीका धितोपत्रहरू सूचीकृत भएका छन् भने १२ वटा कम्पनीहरूको सूचीकरण खारेज भई कुल १३४ वटा कम्पनी सूचीकृत कायम रहेका छन् । उक्त आ.व. मा थप ३ कम्पनीको संस्थागत ऋणपत्रहरू समेत सूचीकृत भएको देखिन्छ । आ.व. २०६३/६४ मा नेप्से सूचकाङ्क विन्दुगत आधारमा ७६.८१ प्रतिशतले बढेर ६८३.९५ विन्दुमा पुगेको छ भने बजार पूँजीकरण ९२.५ प्रतिशतले वृद्धि भई रु.१८६ अर्ब ३० करोड पुगेको छ । २०६४ आषाढ मसान्तमा बजार पूँजीकरणको कुल गार्हस्थ उत्पादनसँगको अनुपात २७.८ प्रतिशत रहेको छ । आ.व. २०६२/६३ मा नेप्से सूचकाङ्क ६८३.९५ विन्दु, बजार पूँजीकरण रु ९६.७६ अर्ब तथा बजार पूँजीकरणको कुल गार्हस्थ उत्पादनसँगको अनुपात १५ प्रतिशत रहेको थियो ।

५. नेपाली पूँजी बजारको इतिहास धेरै लामो छैन । वि.सं. १९७६ मा नेपाल राष्ट्र बैंकको पहलमा स्थापित नेपाल सेक्युरिटी खरिदविक्री केन्द्र सं.१९९३ मा नेपाल धितोपत्र विनिमय बजार लि.मा परिणत भए पश्चात् सं.१९९४ देखि प्रारम्भ भएको Nepse कारोबारमा बढोत्तरी आइरहेको छ । पब्लिक कम्पनीहरू खासगरी बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले वोनस शेयर, हकप्रद शेयर, डिवेन्चर, अग्राधिकार शेयर तथा साधारण शेयर जारी गर्नेक्रम बढ्दो छ । बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले नेपाल राष्ट्र बैंकले निर्देशित गरे अनुरूप आवधिकरूपमा वित्तीय विवरण प्रकाशन गर्दै आएका छन् भने धितोपत्र निष्काशनको समयमा धितोपत्र बोर्डले निर्देशित गरे अनुरूपका विवरणहरू पनि सार्वजनिक हुँदै आएका छन् । यसले लगानीकर्ताहरूलाई सुसूचित गर्न मद्दत पुऱ्याएको छ । बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको अतिरिक्त लगानीकर्ताहरू बीमा तथा हाइड्रो पावर क्षेत्रमा पनि क्रमशः आकर्षित हुँदै गएको देखिन्छ । धितोपत्र बजारलाई अरु पारदर्शी बनाउन नेपाल धितोपत्र बोर्डले आवश्यक नियमन व्यवस्था गरेको छ भने धितोपत्र सम्बन्धी ऐन, २०६३ लागू भए पश्चात् नेपाल धितोपत्र बोर्डको कार्य प्रभावकारिता अरु बढ्न गएको छ । बोर्डले कारोबारको निम्ति ३ वटा बजार निर्माता तथा ७ वटा दलाल व्यवसायीहरूलाई इजाजत प्रदान गरेको छ । नेपाल धितोपत्र विनिमय बजार लिमिटेडको कारोबार हालै मात्र अटोमेशन गरिएबाट यो क्षेत्र

क्रमशः सुधारोन्मुख हुँदै गएको देखिन्छ । नेपाल धितोपत्र विनिमय बजार लिमिटेडले सर्कुट ब्रेकर, ट्रेडिङ्ग हल्ट प्रणालीका साथै नेप्से सेन्सेटिभ इन्डेक्स गणना एवम् प्रकाशन गर्न प्रारम्भ गरेको छ । धितोपत्रप्रति लगानीकर्ताको अत्यधिक आकर्षणको कारण प्राथमिक शेयर निष्काशनमा माग रकमको सयौं गुना आवेदन पर्ने, त्यसको निमित्त बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले नै सुरक्षित लगानी महसूस गरी कर्जा लगानी गर्ने प्रचलन बढ्दो छ भने धितोपत्रको दोश्रो बजारमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाका शेयर अत्यन्त उच्च मूल्यमा कारोवार भइरहेको देखिन्छ । नेपाली पूँजी बजार पूर्णतः विकसित, व्यवस्थित र यथार्थपरक भइसकेको वर्तमान अवस्थामा अर्थतन्त्रको न्यून वृद्धि एवम् त्यसको नकारात्मक प्रतिक्रिया स्वरूप पूँजी बजारमा देखिएको अत्यधिक उत्साहले लगानीको सही व्यवस्थापनलाई प्रतिबिम्बित गर्दैन । सामान्यतया पूँजी बजार खासगरी शेयर बजारमा लगानीकर्ताहरूले कम्पनीको नेटवर्थ, भावी व्यवसायिक रणनीति र मुनाफास्थितिलाई दृष्टिगत गरी घाटा नहुने मूल्यमा गर्नुपर्ने लगानी सिद्धान्त वर्तमान कारोवारमा प्रतिबिम्बित हुन सकेको देखिँदैन । शेयर लगानीमा यथार्थ विश्लेषणभन्दा Capital Gain को अपेक्षा प्रवलरूपमा प्रतिबिम्बित भएको स्पष्ट देखिएको छ । धितोपत्रको मूल्यमा Cyclic Trend भन्दा पनि लगातार Bullish हुँदै जाने अवस्थाले कयौं लगानीकर्ताहरू जोखिममा पर्ने संभावनालाई नकार्न सकिँदैन । पूँजी बजारतर्फ अत्यन्त उत्साही भई आकर्षित हुने लगानीकर्तालाई सही विश्लेषण, सूचना र संभावना यथासमय कसले र कसरी जानकारी गराउने यो अहिलेको ज्वलन्त चुनौति रहेको छ । बजार शक्ति तथा नियमनकारी निकायले जनताको धितोपत्र कारोवारप्रतिको चासो र उत्साहलाई यथार्थपरक दिशामा उन्मुख गराउन नसक्ने स्थित विद्यमान रहने तर डुबन्ते कम्पनीको शेयर धितोमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाले ऋण प्रवाह गर्दै जाने हो भने त्यसले भविष्यमा निकै ठूलो दुर्गति निम्त्याउने भने पक्का छ ।

६. नेपाली पूँजी बजारमा दीर्घकालीन सरकारी ऋणपत्र विक्री गर्न गाह्रो पर्ने तर घाटामा सञ्चालित बैंक तथा वित्तीय संस्थाको शेयर अत्यधिक मूल्यमा कारोवार हुने विडम्बना देखा परेको छ । यो निश्चय नै कारोवारको यथार्थपरक प्रतिबिम्ब होइन । यस्तो कारोवार प्रवृत्ति समयक्रममा सुधार हुनु आवश्यक छ । शेयर बजारप्रति लगानीकर्ताको आकर्षणलाई कारोवारयोग्य शेयरको संख्यात्मक सीमितताले प्रतिकूलता पारेको छ भन्ने विश्लेषण भइरहेको छ । कम्पनीका संस्थापक शेयर खरिद, विक्री र नामसारीमा कानुनी एवम् नियमनगत जटिलताको कारण बजारमा कारोवारयोग्य शेयर सीमित संख्यामा रहेको भने यथार्थ हो । संस्थापक शेयर विक्री गर्ने भ्रंभ्रटिलो र विलम्बकारी प्रणालीलाई अरु यथार्थपरक बनाई त्यसबाट बजारको माग आपूर्ति गर्न परिरहेको कठिनाइलाई दृष्टिगत गरी नीति तर्जुमा गर्ने दिशामा अधि बढ्न नेपाल राष्ट्र बैंक सकारात्मक रहेको व्यहोरा प्रकाशमा आएको छ । यसको सही निक्क्यौल गरी तदनुरूप हुने/गरिने नीति तर्जुमाबाट बजारमा पर्याप्त शेयर आपूर्ति हुन गई बजारमूल्य यथार्थपरक हुने विश्वास गर्न सकिन्छ । प्राथमिक निष्कासनमा देखा पर्ने अस्वभाविक मागलाई निस्तेज पार्न नेपाल राष्ट्र बैंकबाट मार्जिन लेण्डिङ्ग सम्बन्धी नियमन जारी भइसकेको छ । मार्जिन लेण्डिङ्गकै कारण धितोपत्र बजार अस्वाभाविक मूल्यतर्फ आकाशिदै गयो भने उक्त नियमनलाई अरु कडा बनाई सोको प्रभाव न्यून पार्नेतर्फ केन्द्रीय बैंक अधि बढ्नु आवश्यक देखिन्छ । वित्तीय बजारलाई अरु उदारीकृत

बनाउन गैर आवासीय नेपालीहरूलाई धितोपत्र विनिमय बजारमा लगानी गर्ने वातावरण सिर्जना गर्नु सर्वथा औचित्यपूर्ण मानिएको सम्बन्धमा विदेशी विनिमय नियन्त्रण ऐनमा आवश्यक संशोधन भइसकेको देखिन्छ भने उनीहरूको लगानीलाई नेपाली पूँजी तथा धितोपत्र विनिमय बजारमा भित्र्याउनको लागि धितोपत्र लगायतका कानूनमा आवश्यक नीतिगत सुधार गर्नु भने आवश्यक देखिएको छ । यस क्षेत्रको सुधारकै कुरा गर्दा दक्ष धितोपत्र व्यवसायीहरूको पर्याप्तले धितोपत्र विश्लेषण, सूचना एवम् कारोबारमा परिपूर्णता एवम् यथार्थपरकता भल्काउनसक्ने मानिन्छ । वर्तमान पूँजी बजार कारोबारको निमित्त शेयर दलालहरूको संख्या अत्यन्त न्यून रही उपरोक्त संख्या लामो समयदेखि स्थिर रहिरहेको छ । कार्यरत २४ वटा दलाल व्यवसायीहरू पनि पर्याप्त सूचना, यथोचित प्रविधि एवम् उच्च सेवाभावले क्रियाशील रहेका देखिदैनन् । न्यून संख्याको कारण त्यस क्षेत्रमा प्रतिस्पर्धा कायम हुन नसकेको टिप्पणी भइरहेको सन्दर्भमा सो सम्बन्धमा विशद अध्ययन गरी शेयर दलालहरूको संख्या तथा गुणात्मकता बढोत्तरी गर्न बिलम्ब भइसकेको देखिन्छ । धितोपत्र बजार तथा कारोबारको नियमित एवम् प्रभावकारी सुपरिवेक्षण हुनसके यसका विकृतिहरू हटाउन सकिन्छ । तथापि कमजोर प्रविधि एवम् न्यून पूँजी आधारका दलाल व्यवसायीहरू मार्फत् विद्युतीय कारोबार गर्नु चुनौतिपूर्ण हुने पनि देखिन्छ ।

७. शेयर बजारको मूल्य निर्धारण सामान्यतया माग तथा पूर्ति पक्षको सन्तुलनले गर्ने भए पनि यसको कारोबार जति यथार्थपरक हुन सक्थो लगानीकर्ताहरूले वहन गर्नुपर्ने जोखिम त्यति नै कम हुन्छ । यथार्थमा आधारित हुन नसकेको, शेयर कारोबार र त्यसको सट्टेबाजी कार्यले कालान्तरमा सामान्य लगानीकर्ताहरूलाई मर्का पर्ने मात्र होइन मुलुकको विकासात्मक कार्यमा अत्यावश्यक पूँजीको अभाव हुन सक्ने पनि देखिन्छ । यसको साथै उक्त प्रणालीलाई देशब्यापी (खासगरी प्रमुख आर्थिक केन्द्रसम्म) बनाउने/पुर्‍याउने कार्य आवश्यक तर चुनौतिपूर्ण नै छ । शेयर बजार सुदृढीकरणको कुरा गर्दा कारोबार रकम फरफारक गर्नका लागि केन्द्रीय निक्षेप प्रणाली स्थापना गर्न नसकिएको कारण यथासमय कारोबार भुक्तानी हुन नसकेको अवस्था विद्यमान छ । सो समाधानको निमित्त केन्द्रीय निक्षेप प्रणाली स्थापना गर्नु नितान्त आवश्यक देखिएको छ ।

अल्पकालीन र दीर्घकालीन ऋणपत्र खरिद बिक्रीको विगत र वर्तमान अवस्था

- कमल कालाथोकी*

सन् १९६० दशकको शुरुमा बैंक तथा वित्तीय संस्था र सर्वसाधारणहरूलाई लक्षित गरी निष्कासन गरिएको अल्पकालीन र दीर्घकालीन सरकारी ऋणपत्र र सन् १९८० को दशकमा सर्वसाधारणलाई लक्षित गरेर निष्कासन गरिएको दीर्घकालीन आन्तरिक ऋणका उपकरणहरू इतिहासको यस कालखण्डमा आइपुग्दा निष्कासनको परम्परागत प्रक्रियाहरूलाई क्रमशः छोडिसकेका छन् । त्यसै प्रकारले विगतमा निष्कासन भएका ऋणपत्रहरू प्रति सर्वसाधारण बचतकर्ताहरूको उच्च आकर्षण हुँदाहुँदै पनि प्रचार प्रसारको अभावमा सीमित बचतकर्ताहरूले मात्र खरिद गर्ने गरेकोले बिक्री नभई बाँकी रहेको ऋणपत्र सरकारलाई लक्ष्य अनुसारको ऋण रकमको व्यवस्था गरिदिन नेपाल राष्ट्र बैंकले खरिद गरिदिने गरेकोले बैंकको स्वामित्वमा ऋणपत्रको ठूलो हिस्सा रहने गरेको थियो । अर्कोतिर सरकारी ऋणपत्रको दोश्रो बजार कारोवार अवधारणाको अभाव रहेकोले बिक्री नभएका ऋणपत्र नेपाल राष्ट्र बैंकले खरिद गरेपछि पुनः बिक्री हुन नसक्दा बैंकको स्वामित्वमा ऋणपत्र बढी रहने गरेको देखिन्छ । तत्कालीन समयमा देशमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको न्यून उपस्थितिका कारण ऋणपत्र खरिदमा प्रतिस्पर्धा भएको देखिँदैन । सन् १९८० को दशकमा देश उदार अर्थव्यवस्थामा प्रवेश गरेपछि संयुक्त लगानीमा केही वाणिज्य बैंकहरू स्थापना भएकोमा सन् १९९० को दशकमा प्रजातन्त्रको पुनर्स्थापनापछि देशले अवलम्बन गरेको खुला, उदार तथा बजारमुखी अर्थव्यवस्थाका कारण बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको स्थापनाको गती निकै बढ्यो । धेरै संख्यामा स्थापना भएका यी वित्तीय संस्थाहरूले आफ्नो अल्पकालीन तथा दीर्घकालीन तरलता व्यवस्थापन गर्नकालागि सरकारी ऋणपत्रमा लगानी गर्ने गरेकै कारण वर्तमानमा समेत बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई लक्षित गरी जारी गरिने ऋणपत्रहरूमा निकै उच्च माग रहेको देखिन्छ । लामो समयसम्म व्यक्ति र संघ संस्थाहरूले एउटै ऋणपत्र नेपाल राष्ट्र बैंकले तोके अनुसार खरिद गर्ने गरेकोमा वि.सं. २०५७ सालदेखि सर्वसाधारणलाई उच्च प्राथमिकता दिन व्यक्तिहरूबीच मात्र खरिद बिक्री हुने गरी दीर्घकालीन ऋणपत्रको निष्कासन प्रारम्भ भयो । यसपछि ऋणपत्रका आकर्षक विशेषताहरू क्रमशः कटौती हुन शुरु भयो । सर्वसाधारणलाई लक्षित गरी निष्कासन भएका ऋणपत्रहरू संगठित संस्थाहरूलाई बिक्री गर्न नपाइने, व्याजकर लाग्ने, ऋणपत्रको धितोमा कर्जा

---

* प्रधान सहायक, नेपाल राष्ट्र बैंक, राष्ट्र ऋण व्यवस्थापन विभाग ।

लिन/दिन बन्देज, घट्टो ब्याजदर, निष्कासनको समय र रकममा खासै नियमितता कायम हुन नसक्नु, पुरानो ऋणपत्रको साँवा भुक्तानीको समयमा नयाँ ऋणपत्रको निष्कासन नहुने आदि कारणले यी ऋणपत्र प्रति सर्वसाधारणको आकर्षणमा केही कमी आएको हो । तर, वाणिज्य बैंकहरुको बचतमा घट्टो ब्याजदर, सामाजिक अशुरक्षा र अन्य वैकल्पिक लगानीको अभाव आदि कारणले दीर्घकालीन ऋणपत्र प्रतिको आकर्षणमा केही कमी हुँदाहुँदै पनि यसको मागमा भने खासै कमी आएको देखिएन । दीर्घकालीन उपकरणको प्रयोग गरेर आन्तरिक ऋण उठाउँदा लामो समय र बढी आर्थिक व्ययभार पर्ने भएकोले पनि सरकारी आकर्षण सकेसम्म अल्पकालीन ऋणपत्रको प्रयोग तिर बढेको कुरा यस आर्थिक वर्षको निम्न स्वीकृत निष्कासन तालिकाबाट पनि आभास पाईन्छ ।

रु. करोडमा

त्रयमास	ट्रेजरी बिल	विकास ऋणपत्र	नागरिक बचतपत्र	जम्मा	त्रयमासको प्रतिशत
प्रथम	१८७.५०	९०.००	३०.००	३०७.५०	१५.००
दोश्रो	३१२.५०	१५०.००	५०.००	५१२.५०	२५.००
तेश्रो	३१२.५०	१५०.००	५०.००	५१२.५०	२५.००
चौथो	४३७.५०	२१०.००	७०.००	७१७.५०	३५.००
जम्मा	१२५०.००	६००.००	२००.००	२०५०.००	१००.००
ऋणपत्रको प्रतिशत	६०.९७	२९.२७	९.७६	१००.००	१००.००

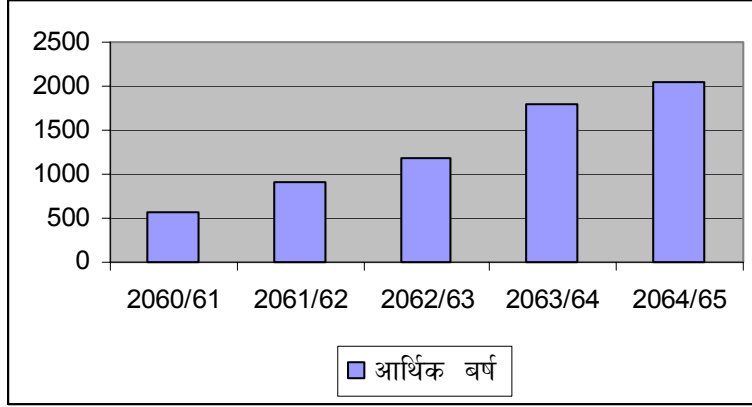
श्रोत: राष्ट्र ऋण व्यवस्थापन विभाग ।

देशको घट्टो राजश्व आय बढ्दो अनुत्पादक खर्च, घट्टो वैदेशिक अनुदान बढ्दो द्विपक्षीय र बहुपक्षीय ऋण, दीर्घकालीन अशान्ति बढ्दो राजनितिक खर्च, लगानीको न्यून अवसर मुद्रा बजारमा उच्च तरलता, युवा जनशक्तिको बहिर्गमन उच्च विप्रेषणको आगमन आदि कारणले भविष्यमा आन्तरिक ऋणको प्रयोग अझै बढ्ने कुरामा दुइमत हुन सक्दैन । कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको कति प्रतिशतसम्म आन्तरिक ऋण लिन सकिन्छ भन्ने सन्दर्भमा अर्थशास्त्रीहरु बीच मतैक्यता हुन नसक्दा सरकारलाई आन्तरिक ऋणको उपयोगमा खासै बाधा विरोध हुने गरेको छैन । दाताहरुको विविध वाध्यात्मक शर्त र सुभावको पालना गरेर वाह्य ऋण ग्रहण गर्नुभन्दा आन्तरिक ऋणको परिमाण बृद्धि गरी आफ्नो खाँचो टार्नुलाई खासै नराम्रो मान्नु पर्ने देखिदैन । दीर्घकालमा ववाह्य ऋणभन्दा विविध कारणले गर्दा आन्तरिक ऋण सस्तो समेत हुन सक्छ ।

राजश्व आयले साधारण खर्च टार्न गाह्रो पर्ने नेपाल जस्तो विकासोन्मुख देशमा पूर्वाधारको विकास र निर्माणमा ठूलो धनराशी खर्च गर्नु पर्दछ । प्रत्येक आर्थिक वर्षको आयव्यय विवरणको आकार बढ्ने क्रम जारी छ । बढ्दो बजेटको आकारलाई पूरा गर्न सोही अनुपातमा राजश्व आय बढ्न सक्दैन । बजेटमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने वैदेशिक अनुदानको हिस्सा भन्दा वैदेशिक ऋणको हिस्सा क्रमशः बढी रहेको छ । यी सबै कारणले गर्दा प्रत्येक वर्ष आन्तरिक ऋणको उपयोगमा बृद्धि हुने गरेको तलको तालिकाबाट देखिन्छ ।

रु. करोडमा

आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा कुल आन्तरिक ऋण रु.५६०.०० करोड रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०६४/६५ रु.२०५०.०० करोड पुगेको छ । यस अवधिमा कुल आन्तरिक ऋणको वृद्धि करिब ३६६.०७ प्रतिशतले भएको देखिन्छ । पाँच वर्षको यस अवधिमा औसत ७३.२१ प्रतिशतका दरले बढेको आन्तरिक ऋणको बढ्ने क्रमले देशको कुल गार्हस्थ्य उत्पादन पनि बढी रहेको देखाउँछ । अर्थतन्त्रमा नकारात्मक असर नपार्न खुद आन्तरिक ऋण कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको एक प्रतिशतको हाराहारीमा रहनु पर्ने अन्तर्राष्ट्रिय मुद्राकोषको सुझाव रहेको छ । त्यसैले आन्तरिक ऋणको बढी उपयोग गर्न चाहने सरकारले पहिले कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा नै वृद्धि गर्नु पर्दछ । बाह्य ऋणहरू शुरुमा सस्तो जस्तो देखिएपनि भविष्यमा मुद्राको अवमूल्यनको कारण महँगो हुन जान्छ । त्यसो त बाह्य ऋणको साँवा र ब्याज भुक्तानी गर्दा खर्च हुने ठूलो परिमाणको विदेशी विनिमयले देशको शोधनान्तर स्थितिमा समेत नकारात्मक प्रभाव पार्न सक्छ । बढिरहेका शर्तहरू सहितको महँगो ब्याजदरका द्विपक्षीय, बहुपक्षीय वैदेशिक ऋण स्वीकार गर्नुभन्दा आन्तरिक ऋणको प्रयोगमा जोड दिनु निकै उचित र सान्दर्भिक देखिन्छ । यसले एकातिर सर्वसाधारणलाई बचत गर्न प्रोत्साहन गर्दछ भने अर्कोतिर सरकारलाई सजिलै र समयमै रकम प्राप्त भई देशको विकास निर्माणको गतीमा अवरोध सृजना हुनबाट रक्षा गर्दछ । तर, यसरी उठाइएको आन्तरिक ऋण उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी नभई जथाभावी खर्च भयो भने देशले ठूलो रकम ऋणको साँवा ब्याज भुक्तानीमा खर्च गर्नु पर्दछ । सरकारलाई ठूलो व्ययभार हुने आन्तरिक ऋणको साँवा ब्याज भुक्तानी स्वदेशमा रहने भएकोले यसले सर्वसाधारणहरूलाई थप बचत गर्न प्रोत्साहन गर्दछ ।

बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले कुन सरकारी ऋणपत्रमा कति र कुन दरमा लगानी गर्ने भन्ने कही कतै निर्देशन नभएकोले आफ्नो आवश्यकता अनुसार लगानी गर्ने गरेका छन् । साधारणतया सबै वाणिज्य बैंकहरूले आफ्नो तरलता व्यवस्थापन गर्न कुल निक्षेप दायित्वको केही हिस्सा बोलकबोलको माध्यमबाट अल्पकालीन ऋणपत्रमा लगानी गर्ने गर्दछन् । प्रायः नियमितरूपमा अल्पकालीन ऋणपत्रको बोलकबोल भइरहने भएकोले सबैजसो वाणिज्य बैंकहरूले आफ्नो तरलताको केही न केही हिस्सा यस्तो ऋणपत्रमा लगानी गर्दछन् । वि.सं.

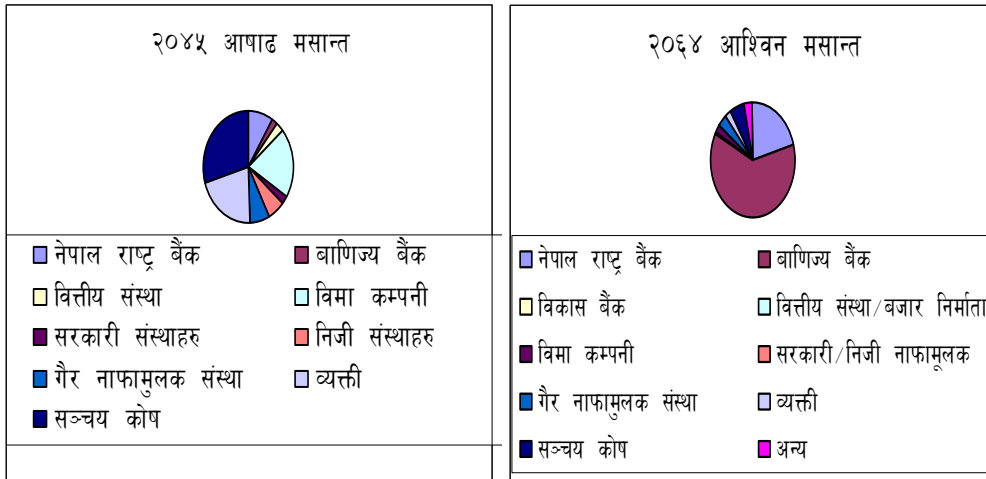
२०६४ आश्विन मसान्तसम्म सरकारको कुल आन्तरिक ऋण दायित्व रु.९९१७.८८ करोड रहेको छ । यसमध्ये अल्पकालीन ऋणपत्र/ट्रेजरी बिलको हिस्सा रु.७६३२.०३४५ करोड छ । कुल अल्पकालीन ऋणपत्रमध्ये वाणिज्य बैंकहरुको हिस्सा करिव ७१ प्रतिशत रहेको छ । हाल वाणिज्य बैंकहरुमध्ये कुनैले अल्पकालीन ऋणपत्रको कुल हिस्साको बढीमा करिव १४.७८ प्रतिशत घटिमा ०.१७ प्रतिशतसम्म लगानी गरेकाछन् । देशले उदार अर्थनीति अवलम्बन गर्दाको शुरुवाती समयको र देश लोकतन्त्र सहित खुला, उदार तथा बजारमुखी अर्थव्यवस्थामा प्रवेश गरिसकेपछिको ऋणपत्रको तुलनात्मक स्वामित्व विवरण निम्न तालिकाहरुबाट देख्न सकिन्छ ।

ऋणपत्रको स्वामित्व विवरण

रकम रु. दशलाखमा

संस्थाको नाम	वि.सं. २०४५ आषाढ	प्रतिशत	वि.सं. २०६४ आश्विन	प्रतिशत
नेपाल राष्ट्र बैंक	१९४.१८	८.८४	२०४१०.१२	२०.४३
वाणिज्य बैंक	४१.६५	१.९०	५९६०९.४२	५९.६८
विकास बैंक	०.००	०.००	१०८.९७	०.११
वित्तीय संस्था/बजार निर्माता	६४.५६	२.९४	९२४.३६	०.९३
विमा कम्पनी	४४२.७३	२०.१६	२३६७.५२५	२.३७
सरकारी संस्थाहरु	५४.९८	२.५०	०.००	०.००
सरकारी/निजी नाफामूलक संस्थाहरु	१३५.६७	६.१८	१२.५०	०.०१
गैर नाफामूलक संस्था	१५३.००	६.९७	२८९१.२८	२.८९
व्यक्ति	४६२.५९	२१.०६	२७२९.५७	२.७३
कर्मचारी संचयकोष	६४७.१	२९.४६	५५२९.८७	५.५३
अन्य	०.००	०.००	२८९५.२४	२.८९
जम्मा	२१९६.४५	१००.००	९९१७८.८६	१००.००

श्रोत: राष्ट्र ऋण व्यवस्थापन विभाग

करिव दुई दशक लामो अन्तरालपछि आन्तरिक ऋणको स्वामित्व विवरणमा निकै परिवर्तन भएको देखिन्छ । शुरुका दिनमा देशमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको संख्या निकै कम भएकोले ऋणपत्रको बढी स्वामित्व बीमा कम्पनी र कर्मचारी संचयकोष जस्ता संस्थाहरूमा रहेकोछ । तर, देश खुला उदार तथा बजारमुखी अर्थव्यवस्थामा प्रवेश गरेपछि ठूलो संख्यामा स्थापना भएका बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको कारण आन्तरिक ऋणको स्वामित्व पनि यिनै संस्थाहरूतिर थप भएको छ । वि.सं. २०४५ सालको तुलनामा हाल वाणिज्य बैंकहरूको आन्तरिक ऋणमा पहुँच ५७.७८ प्रतिशतले बढेको छ । तर, सोही अवधिभित्र देशमा ठूलो संख्यामा बीमा कम्पनीहरूको स्थापना भए तापनि यी कम्पनीहरूको ऋणपत्र माथिको स्वामित्व भने करिव ८०.०० प्रतिशतले घटेको छ । कर्मचारी संचयकोषको ऋणपत्रमा लगानीको प्रतिशतमा पनि करिव २४.०० प्रतिशतले घटेको देखिन्छ । यद्यपि वि.सं. २०४५ आषाढ मसान्तभन्दा वि.सं. २०६४ आश्विन मसान्तसम्ममा कुल आन्तरिक ऋण करिव ४५१५.०० प्रतिशतले बृद्धि भएकोले रकमको परिमाणात्मक लगानी भने सबै संस्थाहरूको बढेको देखिन्छ ।

वाणिज्य बैंकहरूको तरलतामा चल्ती निक्षेपको हिस्सा ठूलो हुने भएकोले मुद्रा बजारको ट्रेजरी बिल जस्तो कम बढादरको उपकरणमा स्वामित्व बढी हुनु स्वाभाविकै हो । तर, निक्षेपको ठूलो हिस्सा उच्च प्रतिस्पर्धामा लगानी गरेको सरकारी ऋणपत्रबाट आर्जन हुने न्यून बढाकट्टा/ब्याजदरले मात्र निक्षेपकर्ता र लगानीकर्ता दुवैलाई उच्च प्रतिफल प्रदान गर्न सक्दैन । त्यसैले वाणिज्य बैंकहरूले तरलता जोखिम व्यवस्थापन उद्देश्यले लगानी आवश्यक पर्ने रकम बाहेक उच्च लागतमा संकलन गरेको निक्षेपलाई सुरक्षित, जोखिम रहीत र भरपर्दो भन्दैमा त्यो भन्दा न्यून प्रतिफल आर्जन हुने सरकारी ऋणपत्रमा मात्र लगानी गर्न नखोजी अन्य उच्च प्रतिफल प्रदान गर्ने परियोजनाहरू पहिचान गरेर लगानी गर्नुलाई बुद्धिमत्तापूर्ण निर्णय मान्न सकिन्छ । वाणिज्य बैंक बाहेकका अन्य वित्तीय संस्थाहरूको निक्षेप लागत भन्ने बढी हुने भएकोले ट्रेजरी बिल जस्तो उच्च प्रतिस्पर्धाको तर निक्षेप लागत भन्दा कम बढाकट्टा प्राप्त हुने ऋणपत्रमा लगानी गर्न सक्दैनन् ।

वाणिज्य बैंक, वित्तीय संस्थाहरू र सर्वसाधारण सबैका लागि खुला गरिने दीर्घकालीन सरकारी ऋणपत्रमा अल्पकालीन सरकारी ऋणपत्र भन्दा आकर्षक ब्याजदर हुने भएकोले धेरै वित्तीय संस्थाहरू लगानीको लागि उच्च प्रतिस्पर्धा गर्दछन् । सबै प्रकारका ऋणपत्रहरूको निष्कासनको शुरुवात कुपनदरमा भएको भएतापनि हाल वास्तविक कुपनदरमा निष्कासन हुने ऋणपत्रमा नागरिक बचतपत्र मात्र बाँकी छ । बजारमा देखिएको अत्यधिक तरलताको कारण अर्थतन्त्रले खोजेको र बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले रोजेको ब्याजदरमा समानता भए नभएको पत्ता लगाउन चार दशकसम्म कुपनदरमा निष्कासन भएको विकास ऋणपत्र आर्थिक वर्ष २०६१/६२ देखि बोलकबोल प्रथाबाट निष्कासन आरम्भ भई नेपाल धितोपत्र विनिमय बजार लिमिटेडमा सूचिकृत समेत भई सकेको छ । विकास ऋणपत्रका ग्राहकहरूले आवश्यक रकम प्रिमियम दरमा बोलकबोल गर्ने भएकोले बैंकले प्रस्ताव गरेकोभन्दा वास्तविक कुपनदरमा (Yield Rate) कम हुने गरेको छ । दीर्घकालीन ऋणपत्र बोलकबोल प्रक्रियाबाट बिक्री गर्दा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूबीचको अत्याधिक प्रतिस्पर्धाको कारण अर्थतन्त्रले माग गरेको वास्तविक ब्याजदर थाहा हुन्छ । हालसम्मको अनुभवमा

लगानीकर्ताहरूले ऋणपत्रको बोलकबोल प्रिमियम दरमा गर्ने गरेकोले सरकारलाई प्रिमियम बापत मोटो रकम प्राप्त हुने गरेको छ ।

बोलकबोल प्रथाबाट निष्कासन भई नेपाल धितोपत्र विनिमय बजार लिमिटेडमा सूचिकृत भइसकेका यस्ता आकर्षक बजार योग्य ऋणपत्रहरूको नाम मात्रको दोश्रो कारोवार हुनुलाई आश्चर्यजनक र खोजकै विषय मान्न सकिन्छ । प्राथमिक बजारबाट एक पटक खरिद गरी सकेपछि व्याज मात्र लिने र कहिलेकाँही तरलताको अति आवश्यक भए त्यसलाई बिक्री नै नगरी धितोमा राखी एकै पटक भुक्तानी मितिमा वाध्यतावस साँवा भुक्तानी मात्र लिनाले खरिदपछिको यसको वास्तविक मूल्य थाहा पाउन सकिदैन । हालसम्म दोश्रो बजार कारोवार हुन नसक्दा नसक्दै पुनः धितोपत्र बजारबाट दोश्रो बजार कारोवार हुने गरी थप विकास ऋणपत्रहरू निकाल्ने वा ननिकाल्ने भन्ने विषय गम्भीर र खोजको विषय बनेको देखिन्छ । विकास ऋणपत्र जस्तो अत्यधिक माग भएको दीर्घकालीन ऋणपत्रको निष्कासन परिमाणलाई बृद्धि गर्दै निष्कासनको केही हिस्सा धितोपत्र बजारबाट दोश्रो बजार कारोवार हुने गरेर र केही हिस्सा बोलकबोल प्रथाबाट निर्धारण भएको भारत औसत व्याजदर हाराहारीको कुपनदरमा बिना बोलकबोल व्यक्ति, बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू जस्ता सजातीय संस्थाहरूबीच मात्र दोश्रो बजार कारोवार हुने गरी निष्कासन गर्दा वित्तीय बजार बढी खदिलो र सशक्त हुने देखिन्छ ।

प्रायः वाणिज्य बैंकहरूले विकास ऋणपत्रको धितोमा कर्जा प्रवाह गर्दा सोको कुपनदरभन्दा कमदर स्वीकार गर्ने भएकोले ऋणपत्र बजारमा यसको माग निकै बढी छ । दीर्घकालीन ऋणपत्रको कुपनदर अल्पकालीन ऋणपत्रको बट्टाकट्टा दरभन्दा बढी हुने भएकोले सरकारले प्रत्येक वर्ष उठाउने कुल आन्तरिक ऋणको बाँडफाँड रकममा यसको स्थान द्वितीय हुने गरेको छ । विगत लामो समयदेखि राजनैतिक अस्थिरताको कारण वित्तीय संस्थाहरूले लगानीको असुरक्षा महसुस गरी चाहे जती लगानी गर्न सकेनन् भने वैदेशिक रोजगारीबाट भित्रिएको विप्रेषणले बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको तरलतामा उल्लेख्य बृद्धि भएको छ । देशमा करारयोग्य बचत संकलन गर्ने संस्थाहरू जस्तै बीमा कम्पनीहरू, कर्मचारी संचयकोष र नागरिक लगानी कोष जस्ता संस्थाहरूले संकलन गरेको ठूलो परिमाणको वित्तीय साधनहरू प्रभावकारी र उत्पादनशील ढंगबाट परिचालन हुन सकेको छैन । यस्तो वित्तीय साधनको ठूलो अंश मुद्दती निक्षेपमा नै सीमित हुने गरेको छ भने केही अंश नेपाल सरकारले निष्कासन गरेको ऋणपत्रहरूमा लगानीको रूपमा रहेको छ । मुद्दती निक्षेपमा सीमित भएको अंश होस् वा ऋणपत्रमा लगानी गर्न चाहने अंश जे सुकै भए पनि अन्तत्वगत्वा यसको प्रभाव नेपाल सरकारले निष्कासन गर्ने ऋणपत्रमा पर्न जान्छ । त्यसैले दीर्घकालीन ऋणपत्रको हालको हिस्सामा आगामी दिनमा परिवर्तन गरी केही बढाउन सान्दर्भिक देखिन्छ ।

व्यक्तिहरू बीच मात्र खरिद बिक्री हुने नागरिक बचतपत्र जस्तो दीर्घकालीन ऋणपत्रले प्रत्येक आर्थिक वर्षमा बढ्ने कुल आन्तरिक ऋण रकमको निकै न्यून हिस्सा मात्र ओगटेको छ । यसले बचतकर्ताहरूको लगानीको आवश्यकता पूरा गर्न सकेको छैन । वि.सं. २०४० सालदेखि निष्कासन शुरु भएको राष्ट्रिय बचतपत्र र वि.सं. २०५८ सालदेखि निष्कासन शुरु

भएको नागरिक बचतपत्र हालसम्म कुपन व्याजदरमा नै बिक्री हुने गरेको छ । घट्टो व्याजदर, निष्कासन समयको अनियमितता, घट्टो परिमाणमा ऋणपत्रको निष्कासन, ऋणपत्रको धितोमा कर्जा प्रवाह सुविधा बन्देज, व्याजकरको भण्डार, बृहदरूपमा प्रचार प्रसारको कमी आदि कारणले केही समयदेखि यसको आकर्षणमा केही कमि आए पनि हाल ऋणपत्रको धितोमा कर्जा लिन पाउने सुविधा र व्याजदर केही उच्च भएकोले यसको मागमा निकै बृद्धि भई सकेको छ । आर्थिक क्रियाकलापमा निकै परिवर्तन भई सकेको वर्तमान समयसम्म केन्द्रीय बैंकले नागरिक बचतपत्रको प्रमाणपत्र बनाई बिक्री गर्ने जस्तो कार्य गर्नु सान्दर्भिक हुने नभएकोले आगामी दिनमा यसको बिक्रीको प्रक्रिया परिवर्तको लागि प्रयास गर्नुपर्ने आवश्यकता र अनिवार्यता भई सकेको छ । नेपाल राष्ट्र बैंकले बजार निर्माताहरूसँग नागरिक बचतपत्रको बोलकबोलको माध्यमबाट बिक्री गर्ने र सोही ऋणपत्र उल्लेखित कुपनदरमा नघट्टने गरी बचतकर्ताहरूलाई कसरी बिक्री गर्न सकिन्छ भन्ने सन्दर्भमा आवश्यक गृहकार्य शुरु भई सकेकोले आगामी दिनमा यसले पनि परम्परागत बिक्री प्रक्रियालाई छोड्ने कुरा निश्चित प्रायः छ ।

सन्दर्भ सामाग्रीहरू:

१. नेपाल राष्ट्र बैंक समाचारका विभिन्न अंकहरू
२. राष्ट्र ऋण खबर पत्रको विभिन्न अंकहरू
३. Forty Years of Nepal Rastra and Fifty Years of Nepal
४. Fifty Years of Nepal Rastra Bank ।

परिवर्तन व्यवस्थापन के ? किन ? र कसरी ?

- अश्विन पुडासैनी*

परिचय:

परिवर्तन भनेको केही फरक हुनु वा फरक किसिमले केही कार्य गर्नु हो । परिवर्तन भनेको एउटा अवस्थाबाट अर्को अवस्थामा जाने प्रक्रिया हो । परिवर्तन भौतिक, जैविक, रासायनिक तथा वातावरणीय हुन्छन् । संसारको शास्वत सत्य भनेकै परिवर्तन हो । चाहे तपाईं मान्नुहोस वा नमान्नुहोस तर परिवर्तन भइरहन्छ । समय, कार्य, प्रविधि, विज्ञान, विकास, व्यवसाय, अर्थतन्त्र, व्यापार वा प्रकृति जुनसुकै विषय वा क्षेत्रमा परिवर्तन अनिवार्य तथा अपरिहार्य हुन्छ ।

परिवर्तनलाई प्राकृतिक नियम पनि भनिन्छ । यसलाई अर्को शब्दमा निरन्तर रूपमा भइरहने संसारको नियम वा नियति पनि भनिन्छ । बजार, प्रविधि, सामाजिक, आर्थिक, राजनैतिक, सांस्कृतिक, संगठनात्मक संरचना, कार्यक्रम तथा अन्य सबैक्षेत्रमा निरन्तर रूपमा भइरहने परिवर्तनबाट अधिकतम रूपमा लाभ हासिलगर्न व्यवस्थित तरिकाले गरिने कार्यहरूनै परिवर्तन व्यवस्थापन हो । परिवर्तन व्यवस्थापन भनेको एउटा अवस्थाबाट अर्को अवस्थामा रूपान्तरण गर्नकालागि आवश्यक कार्यहरू सही तरिकाले मिलाउने वा व्यवस्थापन गर्ने कार्य हो ।

परिवर्तन व्यवस्थापन गर्नको लागि हामीले के के कारणले परिवर्तन हुन जरुरी छ वा परिवर्तनका कारणहरू के के हुन भनि ति परिवर्तनका कारणहरूको पहिचान गर्नु जरुरी हुन्छ । त्यसैले परिवर्तनका केही प्रमुख कारणहरूको यहाँ चर्चा गरौं ।

परिवर्तनका कारणहरू:

- (क) **नियमन:** विभिन्न किसिमका नीति नियम तथा समय समयमा हुने नियमनहरूको परिवर्तन ।
- (ख) **बृद्धि:** संगठनको मात्रात्मक तथा गुणात्मकरूपमा हुने बृद्धि ।
- (ग) **प्रतिस्पर्धा:** समान प्रकृतिका कार्यगर्ने वा एउटै व्यवसायका संगठनहरू बीचको प्रतिस्पर्धा ।
- (घ) **सम्मिलन वा अनुधारण:** एउटा संगठन अर्को संगठनमा विलय हुनु वा दुवैसंस्था विघटन गरी एउटा नयाँ संस्था बनाउनु ।
- (ङ) **परिवर्तनशिल बजार:** नियमितरूपमा बजारमा देखिने परिवर्तनहरू ।
- (च) **प्रविधि:** संस्थाले प्रयोग गर्ने प्रविधिहरूमा हुने विकास तथा परिवर्तनहरू ।

* जनसम्पर्क अधिकृत, नेपाल बैंक लिमिटेड ।

- (छ) **नयाँ व्यवस्थापन:** नयाँ योजना तथा कार्यक्रमहरूका साथ संगठनको सर्वाङ्गिक विकास गर्न आउने नयाँ व्यवस्थापन समूह ।
- (ज) **लागत:** निश्चित कार्य पूरा गर्नका लागि लाग्ने बढ्दो लागतको दबाव ।

यि माथीका संवाहकहरू कुनैपनि संगठनमा परिवर्तन ल्याउने प्रमुख माध्यमहरू हुन जस्का कारण संगठनमा निरन्तररूपमा परिवर्तन भईरहेको हुन्छ ।

परिवर्तन व्यवस्थापन किन?

जसरी हामी बिहान दिउँसो बेलुकी हुँदा प्राकृतिक रूपमा नै वातावरणमा परिवर्तन भइरहेको महसुस गर्दछौं, त्यसैगरी कुनै पनि संगठनहरूमा दिन दिनै जसो परिवर्तनको आभास गर्न सक्दछौं । संगठनका कामहरू कार्यशैली कार्यविधि र नीति नियम तथा अन्य विभिन्न पक्षमा परिवर्तन भइरहेको हुन्छ । त्यसरी हुने परिवर्तनहरू आन्तरिक तथा बाह्य प्रभावको कारणले गर्दा अनिवार्य भइरहेको हुन्छ ।

परिवर्तन व्यवस्थापन गर्नकालागि पहिचान गर्नुपर्ने अर्को महत्वपूर्ण पक्ष भनेको परिवर्तनका बाधक/अवरोधहरूको पहिचान गर्नु हो । संगठनमा हुने कुनैपनि किसिमको परिवर्तनमा अवरोध सृजना गर्ने वा बाधा पुऱ्याउने तत्वहरू यस प्रकार रहेका छन् ।

परिवर्तनका अवरोधकहरू:

- (क) **कर्मचारीहरू:** एउटा कार्यशैली र अनुशासनमा काम गरिरहेका वा कार्य संस्कृति भएका कर्मचारीहरू अर्को वाध्यकारी परिवर्तनलाई स्वीकार गर्ने गाऱ्हो मान्छन् । तसर्थ उनीहरूबाट परिवर्तनमा अवरोध सृजना हुन्छ ।
- (ख) **अनुपयुक्त संस्कृति:** परिवर्तन अपरिहार्य छ । परिवर्तनलाई आत्मासाथ गर्नुपर्छ भन्ने संस्कृतिको विकास नहुँदा त्यस्तो संगठनमा हुने कुनैपनि किसिमको परिवर्तनमा अवरोध सृजना हुन्छ ।
- (ग) **प्रभावहिन सञ्चार:** परिवर्तनको बारेमा सम्बद्ध पक्षहरूलाई समयमै जानकारी नहुँदा वा सही रूपमा सञ्चार गर्न नसक्दाको अवस्थामा पनि परिवर्तनमा अवरोध सृजना हुन्छ ।
- (घ) **व्यवस्थापकीय सीपको अभाव:** संगठनमा कार्यरत कर्मचारीहरूमा तथा व्यवस्थापकहरूमा परिवर्तन सँगसँगै आवश्यक पर्ने सीप तथा दक्षतामा कमी वा अपर्याप्तताका कारण पनि परिवर्तनमा अवरोध सृजना हुन्छ ।
- (ङ) **अपर्याप्त अनुगमन:** परिवर्तनको बारेमा नियमितरूपमा अनुगमन हुन नसक्दाको अवस्थामा सहजरूपमा हुन सक्ने परिवर्तनमा समेत अवरोध सृजना हुन्छ ।

- (च) **परिवर्तन व्यवस्थापन सम्बन्धी ज्ञान:** परिवर्तन व्यवस्थापनका सम्वाहक वा व्यवस्थापकहरूमा कसरी परिवर्तनलाई सहीरूपमा व्यवस्थापन गर्ने भन्ने प्रयाप्त ज्ञान तथा सीपको अभावका कारण पनि परिवर्तनमा अवरोध सृजना हुन्छ ।
- (छ) **प्रवृत्ति:** संगठनका सरोकारवाला व्यक्तिहरूमा परिवर्तनलाई आत्मासाथ गर्न नचाहने र परिवर्तन हेर्न समेत नरुचाउने प्रवृत्तिका कारण पनि परिवर्तनमा अवरोध सृजना हुन्छ ।
- (ज) **अनुपयुक्त समय:** संगठनमा परिवर्तन कार्यक्रम सही समयमा सञ्चालन हुन नसक्दाको अवस्थामा ती परिवर्तनका कार्यक्रम प्रति असहमति जनाउँदै कर्मचारी तथा सम्बद्ध पक्षहरूबाट परिवर्तनमा अवरोध सृजना हुन्छ ।

परिवर्तनको विपक्षमा:

परिवर्तन व्यवस्थापनका कार्यक्रमहरूलाई सहीरूपमा कार्यन्वयन गर्न वा सफलरूपमा परिवर्तन व्यवस्थापन गर्न कुनै किसिमको परिवर्तनमा बाधा सृजना गरी किन मानिसहरू परिवर्तनलाई सहजरूपमा स्विकार गर्दैनन् र परिवर्तनको विरोध गर्छन् भन्ने कुराको समेत ज्ञान हुनु जरुरी हुन्छ । यी कामहरूको पहिचान गरेर मात्रै हामी परिवर्तनको सहीरूपमा व्यवस्थापन गर्न सक्दछौ । तसर्थ परिवर्तन प्रति मानिसहरूले बाधा व्यवधान सृजना गर्ने तथा विरोध गर्ने प्रमुख कारणहरू यस प्रकार छन् ।

- (क) **निर्णय प्रकृत्यामा सहभागिता:** प्रस्तावित परिवर्तन सम्बन्धी योजना तयार गर्दा वा निर्णय प्रकृत्यामा सम्बन्धित पक्षहरूको सहभागिता नहुँदा त्यस्ता कार्यक्रमहरू कार्यान्वयनमा सम्बद्ध पक्षहरूबाट विरोध हुने गर्दछ ।
- (ख) **नियन्त्रण गुम्ने डर:** संगठनमा कार्यरत व्यक्तिहरू संगठनको निर्णय प्रकृत्यामा नियन्त्रण हुने गरेको छ र संगठनमा हुने परिवर्तनले संगठनमा उनीहरूको नियन्त्रण गुम्ने डरका कारण उनीहरू परिवर्तनको विरोध गर्छन् ।
- (ग) **अनिश्चितता:** संगठनमा कार्यरत कर्मचारीमा परिवर्तन सम्बन्धी सही ज्ञान नहुँदा परिवर्तनले के-के परिणाम ल्याउने हो भनी संगठनमा हुने सामान्य परिवर्तनलाई समेत स्विकार नगरी कर्मचारीहरू परिवर्तनको विरोध गर्छन् ।
- (घ) **असफलताको भय:** परिवर्तनले ल्याउने वा सृजना गर्ने परिणाममा आफू असफल हुन्छु कि भन्ने भय वा डरका कारण कर्मचारीहरू परिवर्तनको विरोध गर्छन् ।
- (ङ) **शक्ति गुम्ने डर:** सहभागीमूलक निर्णय प्रकृत्या अवलम्बन नगरी अनाधिकृतरूपमा निर्णय प्रकृत्यामा प्रभाव पारिरहेका व्यक्तिहरूले परिवर्तनका कारण संगठनको निर्णय प्रकृत्यामा आफ्नो बर्चस्व गुम्ने डरका कारण परिवर्तनको विरोध गर्छन् ।

- (च) कार्यभारमा वृद्धि हुने सम्भावना: विभिन्न खाले बहानामा संगठनमा आफ्नो जिम्मेवारी पूरा नगर्न वा कर्तव्य पालना नगर्ने आदत भएका कर्मचारीहरू परिवर्तनका कारण कर्तव्य र जिम्मेवारी पालना गर्नुपर्ने बाध्यकारी अवस्था सृजना हुने सम्भावनादेखि परिवर्तनको विरोध गर्छन् ।
- (छ) आफ्नो काम गुम्ने खतरा: सधैँभरी एउटै प्रकृतिको काम गरिरहेका कर्मचारीहरू परिवर्तन पश्चात संगठनमा आफूले गरिरहेको काम गुम्ने वा खोसीने खतरा महशुस गरी परिवर्तनको विरोध गर्छन् ।
- (ज) परम्परागत मान्यता र व्यवहारमा चुनौती: परम्परागतरूपमा संगठनमा स्थापित मान्यता र व्यवहारहरूमा परिवर्तन होला कि भन्ने महशुस गरी परिवर्तनलाई चुनौतीको रूपमा लिई ती व्यक्तिहरू परिवर्तनको विरोध गर्छन् ।
- (झ) स्थापित सम्बन्धहरूमा चुनौती: परिवर्तनका कारण संगठनमा सम्बन्ध पक्षहरू बीच रहेको स्थापित सम्बन्ध परिवर्तन हुन सक्ने आशंकामा ती व्यक्तिहरू परिवर्तनको विरोध गर्छन् ।
- (ञ) सामाजिक सम्बन्धमा खलल: परिवर्तन पश्चात् संगठनभित्रका समूहहरू बीचको अनौपचारिक सामाजिक सम्बन्ध खलल हुन सक्ने खतरा महशुस गरी ती अनौपचारिक समूहहरूले परिवर्तनको विरोध गर्छन् ।
- (ट) आर्थिक असुरक्षाको भय: कतिपय कर्मचारीहरू भविष्यमा रोजगारीनै गुम्ने वा आफूले प्राप्त गरिरहेको आर्थिक सुविधाहरू खोसिन सक्ने खतरा महशुस गरी परिवर्तनको विरोध गर्छन् ।
- (ठ) परिवर्तन नचाहने प्रवृत्ति: कतिपय मानिसहरूमा एकोहोरो वा एउटै अवस्थामात्रै रुचाउने आफू बसेको सिट समेत परिवर्तन गर्न नचाहने प्रवृत्ति हुन्छ । त्यस्ता व्यक्तिहरू कुनैपनि किसिमका बाध्यकारी परिवर्तन स्वीकार गर्न सक्दैनन् र त्यसको विरोध गर्छन् ।

परिवर्तनको विपक्षमा रहेकाहरूलाई परिवर्तनको पक्षमा ल्याउने उपायहरू:

परिवर्तन व्यवस्थापन गर्दा सन्तुलित किसिमबाट सम्बद्ध पक्षहरूबाट हुने विरोधहरूको सामाना तथा समाधान गर्नुपर्छ र यी माथी उल्लेखित अवरोधहरू हटाउनु पर्छ । निम्नलिखित कार्यहरूबाट माथि उल्लेखित परिवर्तनका विपक्षमा भएकाहरूलाई परिवर्तनको पक्षमा ल्याउन सकिन्छ ।

- (क) परिवर्तन प्रकृत्यामा सम्बद्ध पक्षहरूलाई निर्णय प्रकृत्यामानै सहभागी गराएर ।
- (ख) परिवर्तित विषयहरूमा पर्याप्त मात्रामा तालिम कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरेर ।
- (ग) परिवर्तनका सवाल तथा विषयहरूलाई सरलिकृत गरी सबै पक्षहरूलाई बुझाएर ।
- (घ) साभा दुरदृष्टि तयार गरी सबैलाई साथमा लिई परिवर्तनको लक्ष्य तथा उद्देश्य तयार गरेर ।
- (ङ) परिवर्तनका कारणहरू प्रष्ट गरेर वा परिवर्तनका विषयहरू बारे सबैलाई प्रकाश पारेर ।

- (च) परिवर्तनका कार्यक्रमहरुमा सरोकारवालाहरुको हितलाई सम्बोधन गर्ने कार्यक्रमहरु समावेश गरेर ।
- (छ) चातुर्यताका साथ सही समयमा परिवर्तनका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरेर ।
- (ज) सम्भव भएसम्म चरणबद्धरूपमा एकपछि अर्को गर्दै परिवर्तनका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरेर ।

परिवर्तन व्यवस्थापनका सात-सः

परिवर्तन विकल्प रहित कुरा हो । परिवर्तन सम्बन्धी कुनै पनि कार्यक्रमहरुलाई सफलताका साथ कार्यान्वयन गर्न सकेमा मात्र त्यस किसिमको परिवर्तनबाट पूर्णरूपमा उपलब्धी हासिल गर्न सकिन्छ । सफल परिवर्तन व्यवस्थापनबाट मात्रै संगठनमा परिवर्तित कार्यक्रमहरुको सकारात्मक प्रभाव पर्दछ । सफल परिवर्तन व्यवस्थापन तब मात्रै सफल हुन्छ । जब हामी परिवर्तनका निम्ति त्यस संगठनका व्यक्तिहरुलाई साथमा लिएर परिवर्तनका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्दछौं । जवसम्म संगठनका प्रत्येक व्यक्तिहरु परिवर्तनका लागि प्रतिवद्ध हुँदैन तबसम्म परिवर्तन व्यवस्थापन सम्भव हुँदैन । त्यसैले परिवर्तन व्यवस्थापनको लागि उल्लेखित सात-स को प्रयोग गर्न उपयुक्त हुन्छ ।

- (१) स - साझा दुरदृष्टि - परिवर्तनको कार्यक्रम स्पष्ट सरल र संगठनका प्रत्येक सदस्यले बुझ्ने र आत्मासाथ रहेको हुनुपर्छ ।
- (२) स - संगठनलाई बुझ्नु - जुन संगठनमा परिवर्तन कार्यक्रममा सञ्चालन गर्ने हो त्यो संगठनका विशेष महत्व दिनुपर्ने क्षेत्रहरुको पहिचान गरेको हुनु पर्छ ।
- (३) स - सञ्चार - आवश्यकता अनुसारको सबै तह र चरणबद्ध रूपमा सञ्चारको प्रभाव हुनुपर्छ ।
- (४) स - संस्कारजन्य सहसम्बन्ध - संगठनका सबै व्यक्तिहरुमा परिवर्तन सम्भव छ भन्ने संस्कारको विकास हुनुपर्छ ।
- (५) स - सहयोग - परिवर्तनकालागि संगठनमा जहाँ जुन व्यक्तिको सहयोग लिनुपर्ने हो त्यहाँ त्यस व्यक्तिको सहयोग लिनुपर्छ ।
- (६) स - सक्षम नेतृत्व - एउटै लक्ष प्रति प्रतिवद्ध तथा सबैमा उत्प्रेरणा पैदा गर्न सक्ने सक्षम नेतृत्वको चयन गर्नुपर्छ ।
- (७) स - सरोकारवाला - संगठनका सबै सरोकारवालहरुलाई साथमा लिई परिवर्तनका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्नुपर्छ ।
- त्यसैगरी सफल परिवर्तन व्यवस्थापनका लागि परिवर्तन कार्यक्रमको कार्ययोजना तयार गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्छ । यस्तो व्यवस्थापनको कार्यक्रम

- सरल तथा स्पष्ट भाषामा कार्यक्रमको रणनीति परिभाषित गर्नुपर्छ ।
- कार्यक्रममा संगठनका सम्बद्ध सबै पक्षहरुलाई साथमा लिनु पर्दछ ।

- कार्यक्रमको उपलब्धिबारे संगठनका कर्मचारीहरुलाई विश्वास पार्नु पर्दछ । परिवर्तनको क्रममा आईपर्ने जोखिमहरुको विश्लेषण गर्न पर्दछ र उपयुक्त समयमा परिवर्तन व्यवस्थापन कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु पर्दछ ।

निष्कर्ष:

परिवर्तन परिवर्तनका लागि मात्रै नभएर यो दिगो पनि हुन जरुरी छ दिगो परिवर्तन विनाको परिवर्तन नाम मात्रको परिवर्तन हुन जान्छ । जसले संगठनमा सकारात्मक तथा दिगो विकास गर्नु भन्दा बढी संस्थाको अवस्थामा मात्रै परिवर्तन गरेको हुन्छ । यि माथि उल्लेखित सबै पक्षहरुको विश्लेषण गरी परिवर्तन व्यवस्थापन सम्बन्धी उचित ज्ञान तथा सीपहरु हासिल गरी सञ्चालन गरिएका कुनै पनि परिवर्तन सम्बन्धी कार्यक्रमहरु सबै किसिमका संगठनहरुमा प्रभावकारीरूपमा व्यवस्थापन गरी परिवर्तित कार्यक्रमहरुबाट अधिकतम मात्रमा उपलब्धिहरु हासिल गर्न सकिन्छ । यसरी गरिएको परिवर्तनबाट मात्रै कुनै पनि संगठनमा दिगो विकास सम्भव हुन्छ जुन व्यवस्थापनलाई हामी सफल परिवर्तन व्यवस्थापन भन्छौं ।